

Møde med nogle af modstandskampens mænd og en stærk kvinde

Næstved, 5. april 2021

H. Fris Sørensen (f. 1945)

Årets bogudsalg 2012 var i min optik ikke, hvad bogudsalg har været, men årets eneste indkøb satte til gengæld en kædereaktion i gang. Indkøbet var Morten Møllers biografi ¹⁾ om **Mogens Fog** ²⁾, om hvem jeg hidtil kun vidste, at han var professor i neurologi og i en periode rektor ved Københavns Universitet. Endvidere at han under den tyske besættelse af Danmark var medlem af Danmarks Frihedsråd ³⁾, og at han i denne egenskab kom med i befrielsesregeringen ⁴⁾.

Det er under læsningen af Fog-biografien, jeg erfarer, at *den liberale læge Halfdan Lefèvre* ⁵⁾ også var modstandsmænd. Han opstillede i 1945 til Folketinget for Dansk Samling ⁶⁾, og han var i perioden 1946-1948 medlem af Frit Danmarks ⁷⁾ hovedledelse. Han har skrevet bogen om *Mændene i Danmarks Frihedsraad* ⁸⁾, som nu er integreret i min bogsamling.

Da jeg så i årets første nummer af Zise ⁹⁾ læser en anmeldelse ¹⁰⁾ af Sven Ove Gades biografi ¹¹⁾ om **Toldstrup** ¹²⁾ begynder tingene at tage fart. I anmeldelsen omtales Toldstrups bog *uden kamp - ingen sejr* ¹³⁾, og ved søgning på Toldstrup på internettet bliver jeg opmærksom på to andre bøger om *Europas bedste nedkastningschef - Toldstrup*, nemlig Peter Laursens bog ¹⁴⁾ med denne titel og Jørgen Hesseldahls *I Toldstrups tjeneste* ¹⁵⁾. Sammen med Gades biografi anskaffes og læses bøgerne herefter i hurtig rækkefølge, og idéen til disse linier tager form.

I Peter Laursens bog er der en oversigt over ”Bøger, der fortæller mere...”, og en af dem er *En familie under besættelsen* ¹⁶⁾ af **Ove Høegh-Guldberg** ¹⁷⁾. Også denne bog lykkes det mig at fremskaffe, og det er heri, jeg bliver opmærksom på, at *pastor Aage Dahl* ¹⁸⁾ også var modstandsmænd.

Beretningen om *Sanitetskompagniet ved Den Danske Brigade i Sverige 1943-1945* ¹⁹⁾, med forord af **Viveke Goddard** ²⁰⁾ og med en hilsen til mig fra samme, stod allerede i min reol.

Udover at læse de nævnte bøger, har jeg også på anden måde haft en vis ”berøring” med de omtalte personer, og jeg vil her prøve at genkalde nogle af de oplevelser, der knytter sig hertil. Mogens Fog er den eneste af personerne, jeg ikke har mødt *in persona*.

Da ”oplevelserne” alene bygger på mine erindringer, kan der naturligvis have indsneget sig nogle unøjagtigheder, afstanden i tid in mente. Bemærk, at dele af det efterfølgende, efter tilløbet i 2012, først er færdigskrevet i 2021.

Mogens Fog var min rektor i de to år, jeg periodisk frekventerede Det Lægevidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet. Når jeg aldrig mødte ham, skyldes det, at min ven Bjarne Dueholm og jeg, i stedet for at gå til immatrikulationsfesten i september 1969 og trykke rektor magnificus’ hvide handskehånd, gik ned i Det lille Apotek i Store Kannikestræde og spiste frokost, og at jeg ikke senere så ham på H.C. Ørsted Institutet eller andre af de forelæsningssteder, vi som halvnomader ²¹⁾ blev kostet rundt til. Det lille Apotek kom vi af og til i, og jeg husker, at Benny Andersen ²²⁾ den dag også havde fundet vej til dette hyggelige sted.

Når Mogens Fog ikke lod sig se, hænger det måske sammen med, at han på den tid havde nok at gøre inde på Frue Plads. Efter at den psykologistuderende Finn Ejnar Madsen ved universitetets traditionsrige årsfest i november 1968 havde indtaget talerstolen i protest mod universitetets tunge traditioner, havde foråret 1969 budt på flere konfrontationer mellem Fog og studenteraktivisterne. Og i efteråret 1969 tog Kejsergadesagen ²³⁾ en stor del af opmærksomheden.

Fog mødte jeg altså ikke. Derimod mødte jeg hans efterfølger udi embedet Thor A. Bak ²⁴⁾, men det var vistnok først i foråret 1970. Jeg mener nemlig, at det må være i forbindelse med fremsættelsen af den nye styrelseslov i januar 1970 og vedtagelsen heraf i Folketinget i maj samme år, at nogle amanuenser nedlagde arbejdet i sympati med de studerendes repræsentanter, der fandt de studerendes indflydelse utilstrækkelig, og derfor var stærkt utilfredse med lovens ordlyd. De fik i dette forhold støtte af en række lærere, men da vi var nogle studerende, der var mere interesseret i de kommende semesterprøver end i studentervalg til de beslutningsdygtige organer, fik vi under lærernes strejke udvirket adgang til øvelseslokalerne for på egen hånd at lave de kemiøvelser, vi manglede, og det var i den forbindelse, at Thor A. Bak kom ned i laboratoriet og opmuntrede os i vores arbejde hermed.

Selvom jeg under medicinstudiet ikke var særlig optaget af det, der skete på Frue Plads, og selvom jeg mærkeligt nok ikke forud for læsningen af Morten Møllers biografi har hæftet mig ved Mogens Fogs politiske synspunkter og kommunistiske apologi, gav den nye viden udover en vis forundring også anledning til et ønske om bedre at forstå baggrunden herfor.

Ses der bort fra Fogs opvækst i et radikalt professorhjem, er der historisk ikke noget mærkeligt i hans fascination af den kommunistiske ideologi. Denne fascination delte han med mange intellektuelle ²⁵⁾, og Bamma (V. Goddard) fortalte mig tilbage i 2013, at ”alle” de overlæger hun kendte, dengang hun i tiden før og under første del af besættelsen var medicinstuderende, var kommunister. Eller de var nok snarere ”salonkommunister” med et naivt forhold til kommunismen, som Hans Hertel ²⁶⁾ om Otto Gelsted ²⁷⁾ udtrykte dennes forhold, som det især blev tydeligt efter 2. verdenskrig. Men Fog var ikke naiv, og det mærkelige er derfor, at han gennem årtier fastholdt, at et trygt og retfærdigt Danmark nødvendigvis måtte være et kommunistisk Danmark.

Første del af Morten Møllers velskrevne biografi *strækker sig fra Mogens Fogs indledende fascination af den kommunistiske ideologi i starten af 1920'erne, over modstandskampen i et besat Danmark, via Den Kolde Krigs behårde fight mellem kommunisterne og deres modstandere og frem til Fogs brud med DKP og aktive medvirken i dannelsen af Socialistisk Folkeparti* (MM 1 s. 13).

Den unge revolutionære Fogs engagement i DKP ²⁸⁾ i 1920'erne, blev i 1930'erne sat på *stand by* til fordel for medicinstudiet og den akademiske karriere, men besættelsen trak ham igen ind i det politiske liv. Via det illegale arbejde i Frit Danmark kommer Fog med i Danmarks Frihedsråd, og han bliver i maj 1945 sammen med bl. a. Frode Jacobsen ²⁹⁾ en af rådets ni repræsentanter i befrielsesregeringen. Vilhelm Buhl ³⁰⁾, der to et halvt år tidligere offentlig havde betegnet sabotørvirksomhed som landsskadelig og formånet befolkningen til at angive sabotører (se under Toldstrup nedenfor), blev som en af politikernes ni repræsentanter statsminister i regeringen. Det fik i 1986 Malin Lindgren til at skrive ³¹⁾: *For at Buhl kunne sidde som befrielsesregeringens statsminister i selskab med Mogens Fog og Frode Jacobsen, måtte folk fra begge lejre med lukkede øjne springe over deres egen skygge.*

Fog var på samme tid en idealistisk humanist og en kompromiløs kommunist parat til vidtgående gradbøjninger af det parlamentariske demokrati for at gøre Danmark til et bedre samfund. En politisk revolutionær, men som lægeprofessor med forankring i det bedre borgerskab. Morten Møller spørger retorisk, hvordan samme person kunne rumme begge dele. Selv tvivler han på, at der gives et entydigt svar herpå. Det gør jeg også efter at have læst hans biografi. Måske skulle jeg alligevel være gået til immatrikulationsfesten, selvom det helt sikkert ikke havde gjort mig klogere på personen Fog.

Mogens Fog blev student fra Metropolitanskolen i 1922, og han var ikke den eneste af årgangens studenter, som efterfølgende blev fascineret af den kommunistiske ideologi. Det gjorde hans nære venner i gymnasieårene Otto Melchior og Arne Munch-Petersen også.

Otto Melchior ³²⁾ var blandt de kommunister, der efter Tysklands angreb på Sovjetunionen i 1941 blev arresteret og interneret i Horserød. Siden blev han sendt til koncentrationslejren Stutthof. Han døde af tyfus under "dødsparaden fra Stutthof" i februar 1945, 41 år gammel.

Arne Munch-Petersen blev som DKP's repræsentant i Komunistisk Internationale offer for Stalins masseudrensninger ³³⁾. Han forsvandt sporløst under et ophold i Sovjetunionen i sommeren 1937. Der blev gjort store anstrengelser for at finde ud af, hvad der var sket med ham, men alle forsøg forblev resultatløse. Sovjet var tavs, og i 1950 blev der afsagt dødsformodningsdom. Først da Ole Sohn ³⁴⁾ i 1991 fik adgang til bl.a. den sovjetiske statsikkerhedstjeneste NKVD's indtil da hemmeligholdte arkiv, blev Munch-Petersens frygtelige skæbne afdækket. Lige før sin hjemrejse fra Moskva var han blevet arresteret af NKVD (fra 1946 KGB) mistækt for trotskisme ³⁵⁾. Han blev ført til NKVD's Butyrkafængsel, og her døde han i 1940 af tuberkulose og underernæring, kun 36 år gammel. I de mellemliggende år blev han i NKVD's varetægt én af de mange millioner, som i Stalintiden blev offer for fabrikerede og opdigtede anklager. NKVD betragtede det som en kendsgerning, at Munch-Petersen var med i den illegale trotskistiske organisation, de var ved at optræve. Opgaven for dem bestod i at få ham til at erkende det. I bestræbelsen herpå blev Munch-Petersen underkastet utallige forhør og udsat for en tortur, der var mange gange værre end den, der overgik Mogens Fog i Shellhuset i 1944. *Munch-Petersen endte livet for det despoti, den person han så allermest op til, havde iværksat. Revolutionen åd sine børn*, som man kan læse i Ole Sohns bog fra 1992 ³⁶⁾ om Munch-Petersens skæbne. I sin anmeldelse af bogen i Politiken skrev Ole Thing: *Det er Kafka* ³⁷⁾, *bare meget værre. Det er virkelighed.*

Ole Sohn (f. 1954) boede i sine unge år i Egebjerg. Hans mor var lærer ved Egebjerg Skole. Selv gik han der 1960-70, og han gik på Gedved Seminariums HF-kursus 1972-73. Jeg så ham af og til på Egebjerg Bakke, hvor familiens hus lå, når jeg med rutebilen var på vej hjem fra skolen i Horsens til Gedved. Af en eller anden grund står sjovt nok et billede fra den tid endnu forholdsvis tydeligt i min hukommelse: Ole, dengang vel næppe en halv snes år gammel og i korte bukser, stoppede rutebilen øverst på bakken kort før Brugsen. Jeg tror, det var et bundt aviser, han afhentede, men sikker er jeg ikke. At jeg vidste, hvem han var skyldes, at jeg dengang ofte fulgtes med hans bror Jan i rutebilen hjem fra skole. Vi var jævnaldrende og gik begge i skole i Horsens, men hvor jeg gik på Hulvej Skole, gik Jan på Kildegades Skole.

Halfdan Lefèvre eller *Old shatterhand*, som Peter Jürgensen ³⁸⁾ døbte ham, var i min tid i Blodbanken på K.A.S. i Glostrup (1966-1968) overlæge for de tre gynækologiske afdelinger. I det daglige var det som oftest kun, når han selv kom på operationsstuen til en hysterektomi ³⁹⁾, jeg så ham. Det var til hans afdlingssygeplejersker, jeg havde kontakten, som regel ved blodpøvetagning på afdelingerne eller ved udlevering af blod. På G11 var det til Frk. Lomborg, rund og jovial (og til den dejlige Arrebo, som alle drengene i Blodbanken var betaget af), på G21 til Frk. Nielsen, lille og stramtandet, men undertiden også venlig, og på G31 til Frk. Aagaard, mørk, asketisk og bestemt.

I blodbanken var Goddard min nærmeste chef, og en af hendes daglige rutiner var en tur op omkring OP (operationsgangen) om morgenen for at orientere sig om hvilke operationer, der var planlagt i løbet af dagen. Til en hysterektomi blev der bestilt forlig på 4 portioner blod, men hvis det var Lefèvre

selv, der skulle operere, lavede vi rutinemæssigt forlig på 8 portioner blod. Det skyldtes, at Lefèvre under de lange operationer, som tiden gik, begyndte at ryste på hænderne.

Jeg har altid ment, at denne rysten var grunden til, at Peter kaldte Lefèvre *Old shatterhand*, men var Peter sig rent faktisk den egentlige betydning af *shatter* bevidst, da han tildelte navnet? *Shatter* betyder almindeligvis at knuse, smadre, ødelægge eller nedbryde, og det var vel det, der skete ved en hysterektomi, når "hele lejligheden måtte rydes", som Cecilia Hamsun i 1975 udtrykte sig til Thorkild Hansen ⁴⁰⁾. I forbindelse med at ryste har jeg kun set *shatter* brugt i betydningen at blive rystet over noget (*he was shattered by the news*), og det var også det, jeg blev, da jeg på OP stod på galleriet og kiggede ind i operationsstuen engang, Lefèvre opererede. Den oplevelse kompenserede han dog i nogen grad for ved en senere lejlighed.

Under mit medicinstudium kunne jeg på K.A.S. få alle de vagter, jeg ville have. Det blev til mange vagter (1969-1971), og en periode var jeg også fast vagt på opvågningsstuen. På en af disse vagter blev en hysterektomiopereret kvinde kørt ind. Hun havde det bestemt ikke godt, og hun var dårligt nok vågen, da Lefèvre noget senere kom for at se til sin patient, men den empati han udstrålede ved den lejlighed og den ømhed og medfølelse han udviste, nuancerede mit billede af ham.

Da jeg i 2013 på et tidspunkt bragte Lefèvres navn på bane, smilte Goddard et af sine næsten forlegne smil. I øvrigt fortalte hun, at Lefèvres operationer som oftest var vellykkede og uden efterfølgende komplikationer.

Halfdan Lefèvre deltog under den tyske besættelse af Danmark i Dansk Samlings modstandsarbejde og udførte et stort illegalt pressearbejde samtidig med redaktørarbejde for Muldvarpen (illegalt tidsskrift) og Morgenbladet.

Han blev under Den Kolde Krig en af Fogs mest vedholdende kritikere. Lige så stor respekt Lefèvre havde haft for Fogs indsats i modstandskampen, lige så uforståeligt fandt han Fogs forsvar for Sovjetunionen (MM 1, s. 295).

Kritikken kom bl.a. til udtryk i Frit Danmark efter Mogens Fogs første besøg i Sovjetunionen i 1950 (MM 1, s. 286 ff). Efter hjemkomsten beskrev Fog sit indtryk af rejsen, og det billede han tegnede var entydigt positiv. *Hvis Fog ikke selv betvivlede sin egen kildeværdi ovenpå besøget, så gjorde Halfdan Lefèvre. Han var især chokeret over beskrivelserne af ytringsfrihedens glimrende tilstand, og Fogs beskrivelse af kulturlivets vilkår . . .* (MM 1, s. 294).

Toldstrup var kjolefabrikant, da jeg omkring 1951 med Mor ved hånden mødte ham på hans systue i Århus. På det tidspunkt beskæftigede Toldstrup over 100 mennesker, og Mor var en af hans mange hjemmesyersker. Mor havde uddannet sig til syerske i tiden efter, at hun og Far som nygifte tog bopæl i Hinnerup (1937-1944), og hun cyklede dengang gennem Frijsenborgskovene frem og tilbage mellem hjemmet og uddannelsesstedet i Hammel.

Mor må have lagt billet ind hos Toldstrup før eller senest i 1950, det år vi flyttede fra Sall til Skovby, for min bror Harry (f. 1938) har fortalt, at han flere gange rejste fra Sall til Århus med en kuffert færdigsyede kjoler. På systuen i Århus blev kjolerne ombyttet med tilskåret stof til nye kjoler, før turen med Hammelbanen ⁴¹⁾ gik tilbage til Sall.

Mine ture fra Skovby til Århus med Mor foregik med rutebil, men først måtte vi gå ca. 1 km ud til landevejen (Hovedvej A15) med kufferten på bagagebæreren af en cykel. I Århus steg vi af rutebilen i nærheden af eller ved Rådhuspladsen og gik til systuen. Som jeg husker det, gik vi fra gaden ind i en gård og op ad en rampe. Herfra kom vi ind i et stort rum. En skranke i hele rummets bredde adskilte den indtrædende fra det område, hvor tilskæringen o.a. foregik. Bagerst i rummet var der "glasbure" med kontorer. Hvis Toldstrup ikke var i tilskæringsområdet, var det herfra, han kom ud for at hilse på Mor, velklædt med slips og i mørk habit, venlig og interesseret. Så kunne kjolerne blive lagt op på skranken og detaljer diskuteret. Den samme venlighed og interesse så jeg denne noble mand udvise, da en anden hjemmesyerske engang kom ind med sine kjoler, mens vi var der.

På disse ture til Århus var det store for mig at komme ind til rådhuset og se Grisebrønden ⁴²⁾ med soen, der savler og de små grise, der tisser. Og det tog Mor sig tid til, selvom tidsplanen var stram, og det engang krævede lidt plageri, da Mor havde flere ærinder i byen, og der også var en rutebilkøreplan at tage hensyn til. På et tidspunkt var det dog slut med disse ture. Først blev opgaven med at bringe kjoler til Århus overdraget til rejsebuddet, og på et tidspunkt, jeg husker ikke hvornår eller hvorfor, stoppede Mor med at sy for Toldstrup. Måske var det dengang hun fik tilbudt et job hos skrædder Svensson i Storring.

Men hvordan gik det til, at toldassistent Anton Jensen fra Skive, der under besættelsen var en af de vigtigste aktive modstandsfolk i Jylland og af SOE ⁴³⁾ blev kaldt *Europas bedste nedkastningschef*, ikke efter befrielsen vendte tilbage til etaten, men startede systue i Århus og blev til kjolefabrikant Jens Toldstrup?

Det korte svar er, at Anton Jensen efter Danmarks hurtige overgivelse den 9. april 1940 følte, at han var blevet vildledt og forrådt af landets politikere. Den vrede, det udløste i ham, kombineret med den uret og det tab af frihed tyskernes besættelse påførte landet, fik ham til at gå til modstand, men da den politiske dagligdag efter tyskernes kapitulation den 5. maj 1945 vendte tilbage, måtte han skuffet se til, da de gamle politikere igen overtog magten. Selv forsøgte han sig ganske vist også i politik, men uden held. *Kompromisløsheden gjorde ham uegnet som politiker*, skrev Gade (SOG s. 193), og videre: *Kjolefabrikationen* ⁴⁴⁾ *var mest af alt et spørgsmål om at tjene de nødvendige penge* (SOG s. 194).

I en bredere sammenhæng var situationen den 9. april 1940 den, at Danmark siden 1929 havde haft en S-R regering. Socialdemokraten Th. Stauning ⁴⁵⁾ var landets statsminister, og udenrigsminister var den radikale P. Munch ⁴⁶⁾, og han kom næsten enerådigt til at fastlægge Danmarks udenrigspolitik. Igennem 1930'erne fastholdt han neutralitetsprincippet, og han var urokkelig i sin opfattelse af, at et dansk forsvar ud over konstatering af neutralitetskrænkelser var udsigtsløst. Når tyske aggressioner var til behandling i Folkeforbundet ⁴⁷⁾, stemte Danmark hverken for eller imod udtalelser, der fordømte den tyske fremfærd. Meningen var ikke at sanktionere det, der var sket, men tyskerne opfattede det på den måde. En anden fare ved den statsraison, neutralitetspolitikken var udtryk for, var, at den også syntes at kræve neutralitet af sindelaget og negligerede de farer, der var forbundne hermed i en tid, hvor man stod ansigt til ansigt med kulturlivets farligste udfordrer [læs nazismen] i moderne tid (NB s. 9).

I sin nytårstale 1939-40, der blev sendt i radioen, sagde Stauning bl.a.: *Vi kan på grund af landets karakter ikke skabe et forsvarsvæsen som andre lande, selvom viljen havde været til stede, og disse forhold i forening med den uvilje mod krig, som efterhånden er udviklet i befolkningen, har ført Danmark ind i en stilling, der umuliggør alle forestillinger om et effektivt kampberedskab* (SM s. 169).

Talen gav anledning til en hidsig debat, og Folketinget vedtog den 19. januar 1940 en udtalelse, hvori det hed, at man var enig om, *at landets neutralitet skal opretholdes, og at de midler, der rådes over, om fornødent skal bruges til at værne rigets fred og uafhængighed* (SM s. 169).

Hos løjtnant i livgarden Anton Jensen var viljen til stede den 9. april 1940, men de midler, der var til rådighed, blev ikke brugt: *På kasernen [Sandholm-lejren] var der fuldt beredskab den 8. ved middagstid* ⁴⁸⁾, *men ingen fortalte os hvad der var på færde. ... Der blev blæst retræte klokken 22, ... Klokken 5.30 meldte en ordonans: Tyskerne er gået i land i København, Korsør og ved Storstrømsbroen for cirka en time siden!* Man afventer ordre (JT s.13) . Da den kommer, er ordren, at al ammunition skal inddrages, for det forholdt sig jo, som Stauning havde sagt i sin nytårstale. Rigsrådet bestående af kong Christian 10., statsminister Th. Stauning, udenrigsminister P. Munch og forsvarsminister Alsing Andersen samt cheferne for hæren og søværnet valgte derfor efter knap to timer, at Danmark skulle overgive sig. Stauning kunne ikke røres, men besættelsen gjorde ham mismodig (SM s. 170). Han blev syg og døde den 3. maj 1942. P. Munch måtte tage skraldet. Han blev den 18. juli 1940 afløst af Erik Scavenius ⁴⁹⁾, men hos Anton Jensen har den første spire til modstand slået rod (JT s. 15).

Vilhelm Buhl varetog statsministeropgaverne under Staunings sygdom, og da socialdemokratiet var det største parti i samlingsregeringen, fortsatte han ved hans død som statsminister. Buhl var som de andre politikere og som et flertal af befolkningen indstillet på at samarbejde med tyskerne, men allerede i den 9. november 1942 måtte han gå af som følge af *Telegramkrisen* ⁵⁰⁾. Buhl mente, at folk skulle rette sig efter de ledere, de selv havde valgt, og han anså sabotage for en forbrydelse, der burde bekæmpes. Han havde inden sin afgang holdt en radiotale (den 2. september), hvori det bl.a. hed: *Den, som begår sabotage eller hjælper med dertil eller overfor myndighederne tilbageholder viden om sabotageplaner eller undlader at medvirke til opklaring af sabotage, handler mod sit fædrelands interesse* (SM s. 186).

Anton Jensen var rystet. Endnu engang føler han sig forrådt, og det af Danmarks statsminister. *Han kalder sig dansk, han roser sig af at arbejde for Danmarks frihed, og i dag går han tyskernes ærinde for at hverve stikkere. Han er værre end den, som rejser rundt for at hverve folk til østfronten. Han er værre, fordi han har et stort, et meget stort ansvar. Vi gyser og ser på hinanden - kan vi føle os sikre længere? Hvad mon naboerne ved om os - og den - og den, som vi har sendt blade og illegale bøger. Tænk, om de har hørt udsendelsen og føler sig forpligtet til at handle derefter* (JT s. 21).

Efter Telegramkrisen, blev Werner Best ⁵¹⁾ udpeget som rigsbefuldmægtiget i Danmark. Det lykkedes ham at få Hitler til at acceptere en regering under Erik Scavenius, som nu blev både stats- og udenrigsminister. Ved sin tiltrædelse som udenrigsminister udtalte han bl.a.: *Ved de store tyske sejre, der har slået verden med forbavselse og beundring, er en ny tid oprundet i Europa, der vil medføre en nyordning i politisk og økonomisk henseende under Tysklands førerskab. Det vil være Danmarks opgave herunder at finde sin plads i et nødvendigt og aktivt samarbejde med Tyskland* (JT s. 26-27). Da han blev statsminister, hed det i regeringserklæringen bl.a.: *I erkendelse af det europæiske skæbnefællesskab er regeringen sig det ansvar bevidst, som også et lille land som Danmark har med hensyn til opbygningen af det kommende nye Europa* (JT s. 28).

Scavenius havde som P. Munch den opfattelse af *Staten*, at den var *en organisation, der var lavet for at tjene nulevende menneskers interesser. Han havde en tilsvarende nøgtern opfattelse af Folket. Nemlig at det som sådan ikke eksisterede* (SM s. 198). [Til den filosofi tillader jeg mig at spørge, at

hvis *Folket* ikke eksisterede, hvis voksende skeptiske indstilling til samarbejdspolitikken var det så, der kulminerede i de folkestrejker og uroligheder i de store byer, som fik den til at bryde sammen?] Besættelsesmagten stillede regeringen et ultimatum ⁵²⁾, som den afslog den 29. august 1943. Det fik den tyske militære ledelse til at erklære undtagelsestilstand, og det fik Scavenius til at deponere sin afskedsbegæring hos kongen, hvorefter regeringen ophørte med at fungere. Danmark havde herefter departementschefstyre frem til krigens slutning. For Anton Jensen, der ikke lagde skjul på sine stærke nationale følelser og sympati for modstandsbevægelsen, betød undtagelsestilstanden, at han den 29. august 1943 om morgenen blev arresteret af det tyske politi. Han var én ud af ca. 250 fremtrædende danskere, som skulle være gidsler over for befolkningen, dvs. garanter for ”lov og orden” (SOG s. 34).

Efter 7 uger i arresten i Viborg blev Anton Jensen hyldet ved tilbagekomsten til Skive. Han blev snart efter kontaktet af *Christian U.* ⁵³⁾, der spurgte, om han kunne skaffe folk til et nedkastningshold. En stor drøm gik dermed i opfyldelse (JT s. 38), og i januar 1944 modtog holdet på en plads nær Flyndersø seks containers og faldskærmsmanden *Viggo*, alias Frants Lassen ⁵⁴⁾. Den nat Anton Jensen afleverede Frants Lassen i Randers, mødte han for første gang *Faber*, alias Flemming Juncker ⁵⁵⁾. Inden den næste nedkastning var Christian U. (se også under Aage Dahl nedenfor) blevet arresteret. Det samme var Års-gruppen. Det var Niels Fiil fra Hvidsten-gruppen, der som kurér for Juncker kom med meddelelsen herom. Nedkastningerne måtte nu indstilles indtil videre, og Anton Jensen stillede sig derfor til rådighed for Juncker, der var leder af den jyske modstandsbevægelse. Snart efter sidder de i en bil på vej fra Skive til Århus.

Flemming Juncker giver Anton Jensen dækningsnavnet *Toldstrup*. Det er meningen at Toldstrup skal være hans nærmeste medarbejder i Jylland med station i Århus (JT s. 43). Modstandsarbejdet i Jylland var på det tidspunkt på begyndelsesstadiet, og arbejdet omfattede alt fra store planer om nedkastninger og organisation til de mindste ting vedrørende sprængstoffer. Udover Års-gruppen var bl.a. Hornslet-gruppen tidligere blevet taget af Gestapo ⁵⁶⁾, og få dage efter ankomsten til Århus blev Hvidsten-gruppen arresteret. Derfor var det vigtigt hurtigt at få etableret nye grupper og nedkastningspladser, og Junckers vigtigste arbejde var at rejse rundt og finde de rette ledere hertil og at tale med dem, der allerede fandtes. Derudover satte han Toldstrup så godt som muligt ind i arbejdet, men allerede efter en måned kom Gestapo så tæt på, at han skyndsomst forlod Århus. Han kom senere til England og blev officer i ledelsesstaben for SOE's danske sektion, og han opnåede at få rang af major.

Ved ankomsten til Århus var Toldstrup blevet introduceret til byens ledende modstandsfolk, men størst udbytte havde han af samarbejdet med Vagn og Jørgen Hesseldahl ⁵⁷⁾. De var med i en gruppe 16-18 årige unge mennesker, som han kom i kontakt med gennem en bekendt i Skive. Den første tid gik med at få etableret en postadresse og en kontaktsadresse og at få egen radiotelegrafist. Dertil skulle vanskeligheder med at skaffe kontorer ⁵⁸⁾ og værelser til illegale overvindes, et besvær der fortsatte til krigens afslutning (JT s. 45 ff). Savnet af en sekretær og kurér blev ved Vagns hjælp afhjulpet med ansættelsen af Liss ⁵⁹⁾. Senere blev yderligere tre kurér-piger ⁶⁰⁾ tilknyttet hovedkontoret. I øvrigt fortsatte Toldstrup det af Juncker påbegyndte arbejde med på rejser rundt i Jylland at skaffe nye forbindelser og at etablere grupper og nedkastningspladser. Materiel fra England var livsnødvendigt i det fortsatte modstandsarbejde, herunder de sabotagehandlinger gruppen omkring Vagn udførte i Århus.

Juncker havde tidligere gennem Den lille Generalstab ⁶¹⁾ fået oberstløjtnant i hæren Vagn Bennike ⁶²⁾ tilknyttet som sprængningseksperter. Efter Junckers afrejse havde Toldstrup hyppigt møder med ham for at drøfte det videre arbejde, og han fik herunder det indtryk, at Bennike betragtede sig som lederen i Jylland (først i sommeren 1944 anerkendte Frihedsrådet ham som øverste militære chef i Jylland). Det havde dog ikke umiddelbart betydning, så Toldstrup fortsatte sit arbejde efter de samme

retningslinier som tidligere (JT s. 54). Da regionschefen for Nordjylland oberstløjtnant C. G. Schøller sidst i maj 1944 måtte gå under jorden, foreslog Bennike, at Toldstrup foruden sine øvrige opgaver indtil videre skulle påtage sig hvervet som chef for Region I (JT s. 55).

Den 1. september 1944 blev Frants Lassen arresteret af Gestapo i Hellerup. Han havde været leder af radiotjenesten og kendte dens adresser i Århus. De var nu afsløret, og den tilbageblevne operatør blev også arresteret. Da han igen kendte til andre opholdssteder, fandt Toldstrup det klogest hurtigst muligt at flytte hovedkvarteret væk fra Århus. Og da han nu var chef for Region I, var det naturligt at flytte til Aalborg, regionens største by.

Toldstrup *følte ingen bedrøvelse* ved at forlade Århus. I det halve år byen var udgangspunkt for hans og stabens vidtfordrede aktiviteter, var arbejdet stort set blevet udført uden assistance fra den etablerede modstandsorganisation i byen, ledet af oberstløjtnant O. J. Feddersen. Organisationens opbygning afskrækkede fra at søge hjælp, når det kunne undgås. Den var *opbygget på en sådan måde, at man vanskeligt kunne komme i kontakt med de folk, som i givet fald skulle udføre det praktiske arbejde, idet man i høj grad var afhængig af det, man i hæren kalder kommandovejen. Det medførte, at man skulle begynde med toppen og tale med flere ledere, før man fik fat på en mand, som ikke var for kostbar til at bære en ammunitionskasse eller udføre andet direkte farligt arbejde* (JT s. 90). Den fremgangsmåde medførte en masse spild af tid og en øget risiko som følge af, at alt for mange fik kendskab til en given aktion. *I det daglige samarbejde skabte Bennikes kommandosystem mange problemer. Han ville ikke erkende, at illegal arbejde krævede smidighed og andre procedurer end dem, man arbejdede efter i hæren* (SOG s. 75).

I Aalborg blev der oprettet nyt hovedkvarter. Som i Århus havde man på kontoret en stor beholdning af blanketter: Legitimationskort, købekort, rationeringskort, kørekort, danske og tyske køretilladelser, luftbeskyttelses-tjenestebeviser, CB-tjenestebeviser, køretilladelser for luftværnspersonel og meget mere. Endvidere havde man et stort udvalg i stempler, både danske og tyske, men vanskeligheden ved udfærdigelsen af tyske papirer var, at en blanket pludselig kunne ændre udseende. Så snart man blev orienteret herom, gik man igang med at efterligne den nye blanket. Udstedelsen af falske papirer var en mindre, men en højst nødvendig del af det øvrige arbejde. Vigtigst var det at holde de daglige forbindelser med England igang. Hertil havde man to uafhængigt af hinanden fungerende radiohold, og kontorfolkene udførte et enormt arbejde med kodning og dechiffriering af de meddelelser, der blev sendt og modtaget (JT s. 94-96). Der blev ekstraordinær travlhed, når Gestapo havde haft held med sig i et af distrikterne. Så blev der sendt kuréer ud i alle retninger, og der skulle skrives snesevis af breve. Postadresser og kontaktadresser skulle ændres, depoter skulle flyttes o.s.v. (JT s. 98).

Også rutefarten til Sverige var Toldstrup involveret i. De første transporter begyndte allerede på et tidligt tidspunkt af besættelsen men uregelmæssigt, indtil *Dansk Hjælpetjeneste* i Göteborg, der arbejdede for at sende forsyninger fra Sverige til Jylland, blev stiftet i begyndelsen af 1943. Werner Gyberg, medstifter af denne illegale skibsrute, opsøgte i foråret 1944 Toldstrup med store planer for den fremtidige rutetrafik. Sammen gik de straks igang med at føre planerne ud i livet (JT s. 71). De illegale skibsruter mellem Frederikshavn og en række andre byer på Jyllands østkyst og Göteborg og andre byer på den svenske kyst, med efterhånden *ca. 50 fiskerbåde og en lille snes større fartøjer*, overførte som en del af Toldstrups modtageorganisation *ca. 700-800 personer til Sverige og 10-20 tons våben og sabotagemateriel til Jylland* (Aage Trommer).

I sommeren 1944 kom en forespørgsel fra England om muligheden for at sende fiskerbåde ud for at hente våben og sprængstoffer på steder nær den engelske kyst. Da Kattegat-bådene ikke kunne klare

sejladserne på Nordsøen, og det ikke var let at finde folk til at påtage sig risikoen ved sådanne *Sea-Operations*, tog det nogle dage, før Toldstrup i Thyborøn havde heldet med sig. Fiskerskipperne Axel Axelsen og Herluf Aaen lovede at stå til disposition med deres både (JT s. 82-83). Det blev til et par heldigt gennemførte våbentransporter og overførsel af en faldskærmsmand (der havde brækket benet i et spring) og tre frømand, før sejladserne blev indstillet. Frømandene skulle arbejde for Bennike i Århus. De kunne bevæge sig under vandet i længere tid og ved hjælp af specielle bomber med kraftige magneter foretage sprængning af skibe, men desværre blev denne mulighed aldrig ordentlig udnyttet (JT s. 114-115).

I slutningen af september 1944 foreslog man fra engelsk side en forenkling af nedkastningssystemet, som straks blev accepteret ⁶³). På det tidspunkt var der ca. 40 nedkastningspladser, ved krigens slutning var der 289 (JT s. 100). Til at begynde med fandt nedkastning til en plads kun sted én gang om måneden, og kun i de 14 dage omkring fuldmåne. Med piloternes og modtageholdenes større rutine kunne der efterhånden ske nedkastning på selv de mørkeste aftener, og i marts 1945 nåede man op på at have modtagelser 16 nætter. De første nedkastninger var på højst 6 containere, senere kunne de være på 12 eller 24, undertiden flere. Fra efteråret 1944 var amerikanerne også begyndt at flyve til Danmark. De kunne takket være deres *radar* flyve i al slags vejr og i buldrende mørke. Oprindeligt skulle maskinerne efter instruks flyve en runde over pladsen, inden de kastede containere, men denne cirklen kunne sætte tyskerne på sporet af en operation, og efter en klage til England, kom mange piloter herefter flyvende i lige linie ud af mørket og hen over pladsen ⁶⁴) og var borte, endnu inden containere havde ramt jorden (JT s. 101-102).

De større mængder af nedkastede våben og sprængstoffer betød, at sabotagehandlingerne kunne øges. I begyndelsen saboterede man hovedsageligt danske virksomheder såsom automobilværksteder, fabrikker og andre foretagender, som arbejdede for tyskerne. Senere var det i højere grad militære mål og tyske etableringer af overhovedet enhver art, der blev genstand for sabotørernes anstrengelser (JT s. 131-132). En af besættelsestidens betydeligste sabotageaktioner fandt sted den 3. november 1944. Den var rettet mod Aalborg Flyveplads og anrettede betydelige skader. Et større antal tyskere blev dræbt eller såret, og to hangarer med cirka 40 maskiner blev tilintetgjort. Endvidere blev en værkstedsvogn med specialværktøj og et mekanisk værksted ødelagt (JT s. 139-142).

Det var dog jernbanesabotagen, der gik frem for al anden form for sabotage. Reglen var, at der kun måtte saboteres, når der forestod tyske transporter. Det blev man som oftest orienteret om i god tid, da man havde gode forbindelser blandt funktionærer på alle større stationer. Vigtigheden heraf blev forstærket, da tyskerne, efterhånden som omfanget af aktioner voksede, meddelte, at der som fanger med de tyske transporttog ville blive transporteret danske sabotører, og at de straks ville blive skudt, såfremt der skete sabotage under transporten. I stedet for at rette sabotagen direkte mod transporterne, blev den herefter rettet mod jernbanenettet endnu før sabotørerne, som skulle med togene, afgik fra Frøslev. Det betød, at ødelæggelserne måtte være mere omfattende end før, og det blev sikret gennem en stående instruks til distriktslederne om, hvor de skulle sætte ind, hvis de modtog en besked, som indeholdt ordet "Ferdinand". I november 1944 var der en større aktion, idet det forlød, at et større antal både, heriblandt de beslaglagte Storebæltsfærger, som lå i Frederikshavn, ville stikke til søs, så snart vejret tillod det. Det kunne tyde på en forestående tilbagetrækning fra Norge, og aktionens formål var at forsinke en overførsel af soldater til fronterne sydpå. Først efter et par måneders pause genoptog tyskerne deres transporter gennem Nordjylland, og sabotagen blev igen intensiveret. På trods af tyskernes opbud af vagter, der to og to gik langs jernbanesporerne med 50-100 meters mellemrum og patruljer overalt på veje og i terrænet, var aktionerne meget vellykkede og uden tab af folk. Og

udover at forsinke de tyske transporter bandt de også, helt i overensstemmelse med SOE's opgave i Danmark, tysk mandskab, som således heller ikke kunne afgives til fronterne sydpå (JT s. 132-138).

Foruden det meget forskelligartede arbejde omtalt ovenfor varetog det nordjyske hovedkvarter en række andre specielle opgaver såsom opretholdelse af en motorafdeling (hovedstation i Aalborg), en presse-tjeneste (i Hobro) og en Eureka (radiofyre)-tjeneste (i Holstebro) samt en transport-tjeneste, idet det også var hovedkvarter for forsyningstjenesten for hele Jylland (via tæt daglig kontakt). Desuden forestod hovedkvarteret direkte ledelsen af alle nedkastningsoperationer, og havde derfor også snæver forbindelse med cheferne i de 20 nedkastningsdistrikter (JT s. 166-167). Toldstrup havde naturligvis betroede folk på de forskellige opgaver, men spændvidden i arbejdet vidner om hans formidable energi og arbejdsevne, og tilrettelæggelsen af aktiviteterne om hans organisationstalent. Omfanget af modstandsarbejdet har krævet mere end almindeligt overblik og dømmekraft. Og oveni måtte han prøve at styre den eskalerende konflikt med Bennike, som nær havde sprængt den jyske modstandsbevægelse.

Bennikes og Toldstrups forskellige opfattelse af modstandsbevægelsens rolle og arbejdsform kom hurtigt til at præge samarbejdet og føre til konflikter. Det var som nævnt den Den lille Generalstab, der sendte Bennike, da Juncker havde brug for en sprængningseksper, og det var Generalstaben, der promoverede ham til stillingen som øverste militære chef i Jylland. Til gengæld deponerede Bennike sin loyalitet hos Generalstaben, og han arbejdede på gennem udpegning af regionsledere og militære by- og afsnitsledere at få så mange officerer som muligt ind på nøgleposter i modstandsbevægelsen for herved at sikre loyalitet over for Hæren. Derudover arbejdede han på at styre fordelingen af våben og at få kontrol med våbendepoterne og i øvrigt afvente en eventuel invasion.

Toldstrup på sin side havde omvendt den indstilling, *at det drejede sig om at give sabotagen så stort et omfang som muligt. Vi måtte se i øjnene, at der måske aldrig blev invasion eller anden form for kamphandlinger i Danmark, og vi måtte derfor benytte lejligheden til, så længe tyskerne var her, i så høj grad som muligt at kæmpe imod dem. (. . .) De aktive sabotagehandlinger ville i højere grad fæstne sig i verdens bevidsthed og komme til at indtage en større plads i vort lands historie end militære forberedelser til en i højere grad tvivlsom invasionsdag [efterrationalisering?]* (JT s. 131).

Toldstrup oplyste Bennike om hvor mange våben, der lå i de tre store depoter, han havde udlagt til brug ved en mulig engelsk invasion, men han ville ikke oplyse depoternes beliggenhed. Det anså han alt for farligt (SOG s. 89 og PL s. 51).

Uoverensstemmelserne eskalerede i løbet af efteråret 1944 med gensidige beskyldninger og klager, og fra det Toldstrup kaldte *Officers-kliken* også med intriger og andre ufine metoder. Hver især så de gerne modparten fjernet. Begge parter klagede, Bennike til Generalstaben og derigennem til Frihedsrådet og begge parter til SOE. Når klagerne nåede hertil, måtte Juncker gyde olie på vandene. Han forklarede Toldstrup, *at den enighed modstandsbevægelsen havde vist udadtil, var afgørende for "Danmarks anseelse" i verden. I mange tilfælde havde den haft lige så stor betydning som selve modstandsarbejdet* (SOG s. 83). På linie med Juncker mindede R. C. Hollingworth⁶⁵, der var chef for SOE's danske sektion, Toldstrup om, at Danmark havde opnået en stærk position, fordi der i vidt omfang havde været enighed i modstandsbevægelsen (SOG s. 84).

Modsætningsforholdet førte til, at Bennike den 4. december 1944 meddelte Toldstrup, at hans hverv som regionschef igen var overdraget til C. G. Schøller, til hvem han snarest skulle aflevere regionen. Det var en stor skuffelse ikke kun for Toldstrup, men for hele personalet i hovedkvarteret, som havde ydet en formidabel indsats. Toldstrup var klar til at bøje sig for afgørelsen, men SOE's hovedkvarter i London kendte ikke til sagen, og da Toldstrup fik mistanke om, at nogle ord i afskedigelsesbrevet

om *Københavns billigelse* dækkede over Officers-kliken og ikke Frihedsrådet, meddelte han Bennike, at han naturligvis måtte afvente både Londons og Frihedsrådets godkendelse (JT s. 159).

Toldstrup modtog et telegram fra England om, at man stadig betragtede ham som regionschef, men at man arbejdede med en ændring af lederspørgsmålet. Man ønskede at blive kontaktet af Schøller, men han ønskede ikke at gå i dialog med England. Derimod begyndte han at opsøge distriktschefer, og et par steder havde han held med sit forehavende. På samme tid besøgte kaptajn R. G. Petersen fra region II, Midtjylland jævnlige Randers. Bennike ville skille byen fra Nordjylland og underlægge den Midtjylland med den begrundelse, at en invasion i givet fald ville finde sted på Djursland, som hørte til Randers distrikt, og at det derfor af forbindelseshensyn var mest hensigtsmæssigt, at området var underlagt Århus. Toldstrup protesterede, da hovedkvarteret i Aalborg følte sig uløseligt knyttet til Randers-folkene. De aktive folk her havde samme indstilling og modstod alle intrigante forsøg på at skabe splittelse. På en forespørgsel oplyste London, at man ikke havde nogen interesse i en ændret regionsopdeling. Kun vægtige grunde kunne berettige hertil, og sådanne grunde var det allierede hovedkvarter ubekendt (JT s. 160).

Den 18. januar 1945 indkaldte Frihedsrådet Toldstrup til et møde i København. Han svarede, at han ville komme hurtigst muligt, men at han var nødt til at afvente Englands godkendelse, før han kunne forlade Jylland. Kort forinden havde han foreslået London et møde med en repræsentant for SOE's hovedkvarter i enten Sverige eller England for drøftelse af en række aktuelle spørgsmål, men dette møde blev afslået med den begrundelse, at hans nærværelse i Jylland for tiden var højst påkrævet. Da offensiven på vestfronten var i fuld gang, antog Toldstrup, at en mulig forestående invasion i Danmark kunne være grunden til afslaget. Med hensyn til mødet med Frihedsrådet fik han i et telegram den 21. januar besked om, at han ikke kunne frigives de første 14 dage, og at Frihedsrådet var informeret herom. Og i et nyt telegram den 31. januar den besked, at der ikke kunne være tale om et besøg i København, før han hørte nærmere, og at han i mellemtiden skulle undgå indblanding i principielle spørgsmål, som måtte blive rejst i København (JT s. 160-161).

Ved et møde i Jyllandsledelsen i Århus medio februar med deltagelse af Svend Wagner ⁶⁶⁾ som repræsentant for Frihedsrådet blev der opsat en overenskomst, som alle parter bøjede sig for. For Toldstrups vedkommende var det hovedsagelig fordi, den senere tids udvikling havde medført, at modstandsfolk modarbejdede modstandsfolk, og at det måtte bringes til ophør (JT s. 161). Formentlig var det nok så væsentligt, at Bennike havde forsøgt at knægte ham ved at smække pengekassen i, så Toldstrup havde været tvunget til at låne 40.000 kr. i Landmandsbanken, et lån han ikke var i stand til at indfri (SOG s. 101). Schøller blev indsat som militærchef i region I, men regionen stod under ledelse af et råd på fem mand, heriblandt Schøller og Toldstrup, hvis stilling som forsyningschef arbejdende direkte under London blev officielt anerkendt.

Idet muligheden for en invasion i Danmark stadig forelå, og da en invasion formentlig ville få den betydning, at det ville blive uhyre vanskeligt at bevæge sig ud og ind af byerne, havde Toldstrup nord for Tjele Langsø fundet et strategisk velegnet område for etablering af et *Invasions-Hovedkvarter*, og i løbet af et par uger udarbejdede kaptajnløjtnant F. T. Vang de nærmere meget omfattende og detaljerede enkeltheder i forbindelse hermed (JT s. 120). Da det efterhånden var åbenbart, at krigen hastigt nærmede sig sin afslutning, blev lederne indskærpet betydningen af at få truffet alle forberedelser med henblik på en kommende invasion eller de tyske styrkers kapitulation. Der blev udarbejdet instrukser og udsendt rundskrivelser til samtlige ledere, og kaptajnløjtnanterne F. T. Vang og Verner Kofoed (forbindelsesofficerer fra SOE) rejste rundt og instruerede, så der kom god gang i træning og forberedelser (JT s. 122-126). Da Schøller tiltrådte som regionschef i midten af februar, var

det derfor en stor skuffelse, at han ikke viste interesse for disse forberedelser til den endelige kamp. Det var tydeligt, at man fra militærets side nødigt ville anerkende, at andre end ældre linieofficerer kunne foretage sig noget rigtigt på disse områder (JT s. 126).

Da Schøller tidligere havde forsøgt at overtage regionen, uden det var godkendt på højeste sted, var mange af distriktscheferne ikke tilfredse med den nye ordning, og mange beklagede sig til Toldstrup. Da udviklingen i regionen så, efter at Schøller havde været rundt hos de fleste af lederne, tydede på, at det var umuligt at bringe et tilfredsstillende samarbejde igang, blev Toldstrup klar over, at der måtte gøres noget aldeles ekstraordinært, og han indkaldte lederne til *Ranum-konventet* (JT s. 164-165). Mødet fandt sted i Ranum Præstegård den 11.-12. marts 1945. Toldstrup overdrog Høgh-Guldberg, der på den tid var nedkastningsleder i Vesthimmerland, alt det praktiske omkring arrangementet med *security* og indkvartering af de 28 personer (i alt var 36 personer samlet), som de med få undtagelser ikke kendte. *Her fik vi så hørt om alle de vanskeligheder, Frihedsrådet havde skabt for den bedste mand [Toldstrup]. Alle de hentydninger til ændringer i kommandoforholdene, som vi ledere havde hørt i stærkere og stærkere grad fra midt i december, og som fik sit endelige udtryk i cirkulærer af 15/2 og 21/2 [se OHG s. 112-114], blev nu belyst men uden nogen som helst bitterhed. Toldstrup pålagde os at modtage Blad [Schøller] vel og samarbejde med ham på de områder, der var underlagt ham* (OHG s. 105-108).

Der var en ganske særlig stemning over dette møde. Den hårde virkelighed, som vi alle stod midt i, bandt os sammen i dyb enighed om hver især at yde vort for at opnå det bedst mulige resultat. Det stod klart for os, at det ikke kunne vare mange måneder, før afgørende begivenheder ville indtræffe. Dette medførte ganske naturligt, at vi også drøftede efterkrigsproblemer (JT s. 164-165).

Løgstør var et af de steder, hvor der forud for Ranum-konventet var opstået samarbejdsproblemer. Distriktet hørte under Høgh-Guldberg, men de første par måneder af 1945 var han først beskæftiget med at lave et reliefkort ⁶⁷⁾ til Royal Air Force, og dernæst var han optaget af overvejelser om hvilke lægeopgaver, han som mulig *stabslæge* for Toldstrup kunne blive stillet overfor. *Hos Isagers [overlæge dr. med. Karsten Isager, Aalborg] traf jeg Nørby [overlæge dr. med. Gregers Nørby, Århus (se under Viveke Goddard nedenfor)], som boede der nogle dage på vej til Sverige, og vi tre drøftede sagen* (OHG s. 100). Endelig havde en nedkastning ved Gatten og et besøg i Sønderborg lagt beslag på Høgh-Guldbergs tid. I hans fravær havde *Stopperen* [møbelpolstrer Bertel Hansen, Aalborg] arbejdet på at danne grupper i Løgstør, men nu var han ikke indstillet på samarbejde. Han havde været i kontakt med Schøller, men løj om det. Hele hans opførsel og efterladenhed den næste tid bragte en række personers liv i fare, og en gruppeleder blev taget af Gestapo. Derudover forsinkede Stopperen ved sendrægtighed en afsendelse af våben i 9 dage, og han obstruerede kontakten til sin gruppe. På et tidspunkt efter Ranum-konventets afholdelse blev han afsat som leder. En af Schøllers folk kom til byen og bestred afsættelsen. Stopperen forlod Løgstør før et aftalt tidspunkt for overdragelse af kontakter. I et brev oplyste han, at hans *anden shef* havde forlangt den tidligere afrejse i en vigtig anledning. Da han havde rige sabotageegenskaber, blev han senere flyttet til et sted, hvor de kunne udfoldes (OHG s. 101-104).

6/4 skriver Toldstrup til Høgh-Guldberg: *Jeg har talt med Blad [Schøller] om Løgstørdistriktet, og vi enedes om at mine grupper dér i givet fald skal overgå til at være militær-grupper. Foreløbig må De betragte Dem som chefen.* Toldstrup oplyser i kode Schøllers adresse, og Høgh-Guldberg beder om et møde med ham. Han får endelig svar i brev af 16/4 med aftale om et møde (ingen klokkeslet) 19/6 ved 3-km stenen fra Viborg mod Holstebro. Er der hele dagen hver fulde time, men ingen Schøller. Et nyt møde aftales til kl. 12 ved posthuset i Skive nogle dage senere [67 km fra Løgstør]. Ingen Schøller. 22/4 skrev Schøller og beklagede, og næste dag aftalte han et nyt møde ved sin stedfortræder

Aagaard på Løgstør landevej ved Bjørnholm. Det kom der ikke noget særligt ud af. 30/4 orienterer Høgh-Guldberg i et brev Schøller om forskellige forhold i Løgstør, men med befrielsen lige om hjørnet blev arbejdet under Schøller ikke langt (OHG s. 114-116) .

Den 3. maj mødtes Bennike og Toldstrup for sidste gang. Det skete ved et møde i Jyllandsledelsen i en skov i nærheden af Bennikes hovedkvarter en snes kilometer fra Århus [en bakketop ved Låsby Korsvej, syd for Silkeborgvej (SOG s. 112)]. Det var da syv måneder siden, de sidst havde truffet hinanden. Det var London, der ønkede, at de skulle mødes efter at de mange konfliktspørgsmål var kommet lidt på afstand. Om mødet skriver Toldstrup lakonisk: *Der blev ved den lejlighed drøftet visse spørgsmål i forbindelse med de sidste måneders tab af materiel* (JT s.191).

Efter befrielsesrusen den 5. maj og den følgende tids møder med taler og parader, kulminerende med Ranum-konventets første legale møde, der blev holdt i Randers den 20. maj 1945 med deltagelse af bl.a. Ebbe Munck ⁶⁸⁾, SOE-chefen R. C. Hollingworth og Flemming Juncker, gik der endnu en rum tid, før det blev hverdag for Toldstrup: *Det blev august, før jeg kunne forlade Ålborg. Det var slet ikke så let at få afviklet den store virksomhed, som jeg i så lang tid havde været chef for* (JT s.194).

Ove Høegh-Guldberg var praktiserende læge i Gedved 1934-1962, og han blev således vores læge, da vi flyttede til Gedved i 1956. Jeg kom kun én gang i hans konsultation, formentlig omkring 1958, da jeg var blevet døv på højre øre. Jeg havde i skolen hørt, at han havde været modstandsmand, men uden detaljer, og mit møde med ham står i dag vagt, men jeg husker ham dog som venlig og humoristisk, og jeg husker, at han underholdt sig med en gæst i en afslappet atmosfære, alt imedens han skyllede en appelsinkernestor voksprop ud af mit øre. Og fra cykelturen hjem husker jeg en god følelse af igen at have fuld høreelse på begge ører.

Når jeg tænker tilbage på den tid, kan jeg ikke erindre, at der i forbindelse med omtalen af Høgh-Guldbergs modstandsarbejde blev nævnt andre personer, så det var en stor overraskelse, da jeg ved læsningen af hans bog fik sat ansigter på de øvrige gruppe-medlemmer, ansigter jeg for en stor del kendte. At deres opgave bestod i modtagelse af våben nedkastet fra engelske flyvere, vidste jeg derimod besked med, for min ven Niels Boas udpegede modtagepladsen ved syd-øst hjørnet af Tebstrup Sø, engang vi drenge strejfede om på Borupgårds marker.

I *En familie under besættelsen* med forord af Toldstrup, fortæller Høgh-Guldberg, at familien i de første besættelsesår levede i afstand af begivenhederne, men at de fra 1942 hjalp med penge til Frit Danmark, og at de også selv kom til at distribuere illegale blade. I begyndelsen af 1944 spurgte en bridgeven i Horsens så, *om jeg mente, der var nogle unge mennesker herude, som ville danne en gruppe, hvis opgave det skulle være at sprænge banelinien ved Lundum og Lund i tilfælde af tyske transporter den vej ved en engelsk invasion* ⁶⁹⁾, som [meget optimistisk!] *ventedes senere i foråret*. Forespørgslen gav de følgende nætter Høgh-Guldberg vågne timer med risikovurdering. *Jeg sagde imidlertid ja, og gik næste dag til Gunnar Jeppesen, som reagerede på samme måde som jeg. Så gik jeg til Peter Jørgensen og spurgte ham, om han kunne tænke sig at foretage sig noget mod tyskerne sammen med mig; han svarede straks, at hvis han ikke kunne være sammen med andre, så ville han gøre det alene. . . . Vi fik præsten, Niels Svendsen, og Lyse med, og vi var nu nok til den opgave vi havde påtaget os* (OHG s. 23), men opgaven blev aldrig aktuel og udmøntede sig kun i nedgravning af mindre depoter med sprængstof.

I sensommeren 1944 bad Høgh-Guldberg Hans Hansen (se efterfølgende) sige til Toldstrup, at *vi her i byen* gerne ville beskæftige os med nedkastning. Efter en positiv tilbagemelding og efter, at

Borupgårdpladsen var godkendt (Høgh-Guldberg fortæller senere om tre vellykkede nedkastninger her (OHG s. 39 ff)), blev den lille 6-mandsgruppe suppleret med yderligere 10 personer, og heriblandt *Herluf Jørgensen* og *Enemærke* samt 3 fra Horsens (OHG s. 37).

Mit kendskab til seminarilærer Gunnar Dam Jeppesen, skræddermester Peter Jørgensen, proprietær Niels Svendsen og lærer Herluf Jørgensen har jeg omtalt andetsteds ⁷⁰). Præsten var Agnar Senstius, og han var provst i Kattrup-Tolstrup Sogn, da vi flyttede til Gedved. Jeg har vistnok oplevet ham til en julegudstjeneste.

Lærer Georg Enemærke husker jeg til gengæld rigtig godt. Jeg havde ham i dansk og historie det år, jeg gik på øvelsesskolen (1956-1957). Han var en meget sympatisk lærer, der udstrålede en naturlig autoritet, og fagligt fik jeg meget ud af tiden hos ham. Særlig husker jeg en opgave om Hvideslægten og tidens byggeskik med bl.a. bulhuse o.a., og jeg tror min interesse for historie ⁷¹) blev grundlagt her.

Skræddermester Peter Jørgensen har jeg tidligere været meget kritisk overfor p.gr.a. hans svigt, når han havde lovet at træne vi fodbold drenge men som oftest udeblev. Nu er mit billede af ham mindre ensidigt. Høgh-Guldberg værdsatte ham tydeligvis, og hans cykeltur til en nedkastningsplads ved Brædstrup og hans handlinger i den forbindelse (OHG s. 49-50) indgyder respekt. Og alligevel kan jeg ikke dy mig for at citere Thorkild Hansen ⁷²) i en let omskrivning: *Tilværelsen degraderer os alle. I ungdommen kører vi rundt om natten og samler nedkastede vaaben. Udmærket. Siden kommer den heroiske tid, hvor vi samler stoffer med kastesting* ⁷³).

Sammensætningen af grupperne understøtter Høgh-Guldberg, når han skriver: *Nogle historikere har ment, at al modstand var organiseret af enten kommunisterne eller Dansk Samling. Det gælder muligvis nogle steder, men i i Midt- og Nordjylland spirede modstanden op uden politisk slagside. Der fandt folk sammen, fordi de ikke kunne leve under Nazismen; ...* (OHG s. 24).

I maj 1944 deltog Høgh-Guldberg med sin store bil ved et par forventede nedkastninger ved Sondrup sammen med Horsens-gruppen, men der kom ingen. *Pladsen selv var ideel – stor og uden beboelse, men der var kun få flugtveje. Endelig var vor viden om "modtagelsesteknik" himmelråbende. Vi troede, at en stor personbil kunne tage 6 containers, og vi havde intet depot forberedt.* Da der heller ikke den 16. maj blev en nedkastning, skiltes gruppen, men om morgenen kom Gestapo til Horsens, 6 mand blev taget, 5 lykkedes det at gå under jorden (OHG s. 31). Flere andre blev taget. *Og i selve Sondrup by havde Gestapo været og hentet forfatteren Bech Nygaard* ⁷⁴) (OHG s. 32).

Høgh-Guldberg passede sin praksis den følgende tid for ikke skabe rygtedannelse, men iværksatte en række forsigtighedsforanstaltninger. Efter en halv snes dage fik man via en løsladt fra fængslet i Århus at vide, *at de arresterede nu havde været nødt til at opgive alle de navne på gruppen, som de vidste, 11 navne af de 12 var opgivet, og ligeledes, at der havde været en stor personbil, kun dens nummer og mit navn kendte de ikke* (OHG s. 34). Herefter anlagde Høgh-Guldberg en klap for øjet og simulerede at have en regnbuehindebetændelse, fik dr. Jonshøj i Øsbirk til at passe sin praksis og gik under jorden de næste 14 dage. Utroligt nok fik tyskerne ikke hans navn, og han vendte tilbage til sit arbejde.

I løbet af sommeren 1944 fik lægeboligen i Gedved besøg af mange forskellige mennesker, der havde fået adressen af en af Høgh-Guldbergs modstandsvenner. *En dag kom, der bud om, at kunstmaler Hans Hansen ville komme sammen med tre unge mennesker. Da vi spurgte budet, om hvordan Hans*

Hansen så ud, blev der svaret, at han var lang og tynd og gik ligesom en stork, og da der en dag kom sådan en, behøvede vi ingen nærmere præsentation. Hans Hansen, alias pastor Harald Sandbæk ⁷⁵⁾ og de tre andre var Toldstrups ”flyvende” sabotørhold. De opholdt sig i byen nogle dage, før de rejste videre til Als (OHG s. 36).

Efter anmodningen gennem Hans Hansen til Tolstrup om deltagelse i nedkastninger (se ovenfor), *kom Toldstrup og aftalte de fornødne ting, og jeg oplevede for første gang den enorme kraft, der udgik fra ham, stimulerende og inspirerende. Han kom kørende i bil på sin runde gennem Jylland, hvor han på uturen besøgte pladserne og erfarede, hvor meget der var kommet om natten, og på hjemturen besøgte de samme og efter den lagte disposition gav fordelingsordrer. Han levede dengang som siden af Mecodrin (ferietabletter) og cigaretter, og fik engang imellem et lille blund i bilen; natten brugte han til at diktere breve* (OHG s. 38).

Allerede før den første nedkastning på Borupgårdpladsen blev Harald Sandbæk 15/9 arresteret af Gestapo, og Høgh-Guldberg modtog det første advarselsbrev fra Toldstrup med meddelelse herom 20/9, og igen et brev 9/10 om at Liss Boesen var arresteret. Hun havde ikke været i lægeboligen, men havde opholdt sig i bilen udenfor, engang Toldstrup var inde et kort øjeblik (OHG s. 50). Den følgende tid blev en travl tid (OHG s. 51 ff), igen med en række forholdsregler men også en del uhygge. I Århus var Sandbæk blevet tortureret af Gestapo, men han undslap, da Royal Air Force 31/10 bombede deres hovedkvarter på universitetet, og han kom via Grenaa til Sverige. Dagen efter angrebet fik Høgh-Guldberg brev om, at han var undsluppet og dagen efter et nyt, som sagde, at Sandbæk havde nævnt ham til Gestapo, og at han burde rejse.

Et par dage efter var det formentlig kun Høgh-Guldbergs snarrådighed, der reddede ham fra at blive arresteret, og han blev klar over, at han måtte gå under jorden, og han gik i gang med at afvikle sin praksis. Snart efter var han på vej til Toldstrup i Aalborg. Resten af besættelsestiden blev han under dæknavnet *Ørn* nedkastningsleder i Vesthimmerland, herunder også af *waterdropping* ⁷⁶⁾ (OHG s. 63).

Når man har læst *En familie under besættelsen*, kan det undre, at så meget trods alt gik godt for Høgh-Guldberg. Jeg tror, det beroede på hans personlighed og på, at han gennem sin omgangskreds og sin lægepraksis havde oparbejdet et solidt kendskab til holdning og karakter hos sine medborgere i Gedved og omegn, og at han derudover havde et formidabelt netværk til lægekolegaer, venner og familie mange steder i landet, som han kunne trække på. Han vidste, hvem han kunne stole på, da han skulle rekrutere gruppe medlemmer og hvem, der måtte trues til tavshed, og han kendte de brodne kar. Derudover har han været vellidt og respekteret, for selvom en lægepraksis var et godt alibi for alle de mange besøg i sommeren 1944, er der ingen tvivl om, at mange uofficielt vidste, hvad der foregik, men holdt tand for tunge. Til gengæld var de også opmærksomme, når fremmede luskede rundt nær lægeboligen, og dermed med til at besværliggøre arbejdet for Gestapos håndlangere.

En familie under besættelsen er udgivet på forlaget Dixit, og i bogens indledning skriver Høgh-Guldberg bl.a.: *Jeg er forlaget Dixit, Them, taknemmelig for at tage risikoen ved udgivelsen. Ulla og Torben Kahr har med deres supermoderne maskiner lagt et enormt arbejde i at præstere et fint produkt.*

Et sjovt sammentræf efter 45 år: Torben Kahr og jeg blev begge indkaldt til at møde ved Lægekorpsets sjællandske depot på Jægersborg Kaserne den 1. marts 1966. Efter endt rekruttid blev vi sammen med Hans Hvitved udtaget til at komme i blodbank, og den 1. juli stillede vi hos vores chef de næste ti måneder, V. Goddard på K.A.S. i Glostrup. Her havde vi en god tid sammen såvel arbejdsmæssigt

som i festligt lag. Jeg boede på værelse i Glostrup. Torben flyttede i lejlighed i Albertslund sammen med sin kæreste Else (det holdt åbenbart ikke), som var kommet over fra Jylland og var blevet ansat som laborantelev på Centrallaboratoriet. Da vi skulle hjemsendes den 29. april 1967, måtte vi igen til Jægersborg. Hans Hvitved havde umiddelbart forinden købt en flot gammel Bentley, som vi kørte i derud. Den havde lidt ratslør, og på Strandvejen blev vi stoppet af politiet, men Hans klarede ærterne, så vi kunne køre videre. Jeg fik efterfølgende ansættelse i Blodbanken. Torben tog tilbage til Jylland, og vi optog ikke senere kontakten.

Aage Dahl var sognepræst ved Klosterkirken i Horsens 1935-1963. Som elev på Horsens Private Real- og Forberedelsesskole begyndte at jeg i efteråret 1959 at gå til konfirmationsforberedelse hos ham. Pastor Dahl havde 2 år tidligere i Klosterkirken konfirmeret min bror Ejvin, der dengang gik på Horsens Statsskole. Konfirmationsforberedelsen foregik i Horsens Hospital i Hospitalsgade, men som jeg husker det ikke i selve Hospitalskirken (der sammen med Klosterkirken hører til Klostersogn), men i et rum på den anden side af indgangen. Jeg husker, at pastor Dahl var skaldet og vistnok lidt trind, men ikke meget fra timerne hos ham og ikke noget, der gjorde særlig indtryk. Derimod husker jeg, at konfirmationsholdet en dag (i protest mod et eller andet eller blot for at undgå en time?) ikke gik den lige vej til skolen på Hulvej, men en lang omvej ud omkring Langemarksvej. Det gav anledning til en frygtelig ballade. Og skolebestyrer S. Aa. Halskov troppede op i klassen og gav os en overhaling og truede med ikke nærmere definerede sanktioner, men der skete ikke yderligere.

Efter endt forberedelse blev jeg den 10. april 1960 om formiddagen med benet i gips (brækket efter fald i skolegården) konfirmeret af pastor Dahl i Klosterkirken. Den samme eftermiddag blev min bror Harry viet i kirken, men ikke af pastor Dahl. Min konfirmation og Alis' og Harrys bryllup var planlagt som en fælles fest hjemme på Frisenhøj, for der var ikke store midler at gøre godt med, men jeg fik et armbåndur i gave, og det blev jeg glad for. Blå mandag skulle jeg have været i kirke til nadver, men med det brækkede ben var det hele lidt bøvl, og jeg nåede ikke rutebilen til Horsens, og jeg har ikke siden været til alters.

Det var læsningen af *En familie under besættelsen*, der henledte min opmærksomhed på, at pastor Dahl deltog aktivt i modstandskampen. I 1947 bad Høgh-Guldberg sin kone og sine børn om en beskrivelse af, hvad de huskede fra besættelsestiden. I sin beretning skriver sønnen Hans (f. 1932) bl.a.: *I Slutningen af Maanedene [April 1945] var vi en dag gaaet fra Skolen, der paa det Tidspunkt befandt sig paa Sønderbrogade, ud til Torsvang for at se de hvide Rutebiler, der havde været i Tyskland efter Koncentrationslejr-fangerne. De kom ogsaa, der var dog ikke saa mange Danske i den Omgang, mest Norske, dog mente nogle at have set Pastor Dahl. De fleste Danskere kom først om Natten. De blev i første Omgang sendt til Møgelkjærlejren. Folk jublede og skreg som besatte over de forhenværende Fanger og gav dem Cigaretter, Blomster og Madpakker. Busserne, der som bekendt var hvidmalede, kunde næsten ikke komme igennem Folkemasserne, der i Parentes bemærket mest bestod af Elever fra Statsskolen* (OHG s. 164-165).

Pastor Dahl blev anholdt i marts 1944 for almen illegal aktivitet (bl.a. anti tyske taler og prædikener) og sendt til Horserød. I august 1944 blev han overført til Frøslev og i september til Neuengamme. Peter Langwitz Smith skriver i sin bog *Neuengamme*⁷⁷⁾: *Der var i Neuengamme blandt fangerne flere præster, men enhver form for religionsudøvelse var forbudt, så det var under stor risiko, at enkelte præster gennemførte religiøse handlinger i det skjulte. Kun i den korte tid, den skandinaviske lejr bestod*⁷⁸⁾ *kunne der dér gennemføres samlede gudstjenester.*
I bogen gengives Jørgen H. Barfods⁷⁹⁾ fremstilling af julen 1944, hvori det hedder: *Julen måtte ikke fejres i Neuengamme. Der var ganske vist på appelpladsen rejst et grantræ med nogle elektriske*

pærer, men maden var den samme som alle andre dage, og en hvilken som helst form for gudstjeneste var forbudt (...) I en blok samledes man gruppevis i sengene om Røde Kors-pakkerne og tænkte og talte om julen derhjemme, mens Blockälteste og overfanger holdt "Kanibalfest" i den anden ende af barakken; i en anden blok listede man udenfor, hvor pastor Harald Hald citerede juleevangeliet, bad en kort bøn og sluttede med Fadervor, netop som en skarp stemme skar gennem stilheden: "Was ist denn los hier", og så var den højtid forbi. I en anden blok fik pastor Aage Dahl samlet nogle danskere i et hjørne af barakken julemorgen. Han fortalte juleevangeliet og holdt en kort prædiken, og trods de barske omgivelser fik disse danskere en indre fred, der kunne styrke dem i de hårde vilkår, de var underkastet (...) Til denne ejendommelige jul kan blot tilføjes, at juleaftensdag blev der udleveret 5 cigaretter til hver under en appel på 3-4 timer, hvor mange styrtede på grund af kulden.

Også under sit ophold i Horserød havde pastor Dahl holdt andagt for sine medfanger, således for Hvidsten-gruppen den 31. marts 1944: *Hvidstenfolkene kom til Horserød ved 18-Tiden. De førtes til Sygebarakken, blev budt velkommen til Lejren og fik dejlig Mad. Efter 20 Dages Ophold i Aarhus-arresten med elendig Føde og idelig Kalden til Forhør var det som at komme hjem. De var lykkelige og meget bevægede. Pastor Aage Dahl fra Horsens kom ind i Samlingsstuen til dem. Dahl holdt Andagt og bad Fadervor* (AH s. 88).

Når medlemmerne af Hvidsten-gruppen var lykkelige og meget bevægede over at være kommet til Horserød, skyldtes det, at de troede, at internering var deres dom. Således skrev et af medlemmerne i sin dagbog i april 1944: "*Rolige Dage*", her kan vi gå til Krigen har Ende (AH s. 89).

Sådan gik det ikke. Den 31. maj blev Hvidstenmændene overført fra Horserød til Vestre Fængsel i København og sat i Celle 2 sammen med Viborg-gruppen [Års-gruppen] (AH s. 93). Hver aften kl. 20.30 holdt de andagt:

Til Aftenandagten satte de sig, mens Chr. U. Hansen (se under Toldstrup ovenfor) stillede sig op mod Vinduet til Gangen. Det var ham, der ledede Andagten. Denne unge, teologiske student var deres Præst. Han virkede betagende paa dem. Han stod i det svindende Dagslys, som faldt over hans stride, meget lyse Haar, så det blev rødt. Hans blaa Øjne skinnede mærkelig forklaret og drømmende. Hans Stemme var som blød Musik. Skønt han kun var 23 Aar, talte han, saa selv de meget modne Mænd i Cellen undrede sig over hans Erfaring (AH s. 97).

Det må have været på en skoleudflugt i 2. klasse fra Skovby Skole, jeg første gang blev bevidst om Hvidsten-gruppen. Med bus kørte vi først til Randers, hvor statuen af Niels Ebbesen og huset, hvor han ifølge myten 700 år tidligere slog den kullede greve ihjel ⁸⁰), gjorde stort indtryk. Fra Randers gik turen videre til Hobro og derfra med båd til Mariager, hvorfra vi igen med bus kørte til Hvidsten Kro. Her kan man sige, at ringen sluttedes (først mens jeg skriver disse linier, ser jeg det), idet Niels Ebbesen var blevet et symbol for den danske modstand mod den tyske besættelsesmagt ⁸¹). I Hvidsten Kro fik vi i krostuen historien om kroejer Marius Fiil og hans gruppe, og om dens indsats og konsekvensen af modstandsarbejdet for gruppen og dens familier ⁸²). Og vi så mindstene med navnene på de otte medlemmer af Hvidsten-gruppen, der faldt for de tyske kugler den 29. juni 1944. I dag husker jeg naturligvis ikke nærmere, hvad vi blev fortalt, men jeg fornemmer stadig den alvorfulde stemning. Vi var mindre end 10 år fra begivenhederne.

Viveke Goddard, f. Samson, blandt venner kaldet *Bamma*, var blodbanklaborant. Hun havde studeret medicin og blev som sanitetslotte ved Den Danske Brigade i Sverige i 1945 udnævnt til underlæge. Da jeg i 1966 på Jægersborg Kaserne havde endt min rekruttid omfattende en sygepasseruddannelse, var jeg blandt 10 ud af 120 mand ⁸³), der var udtaget til at blive uddannet i blodbankarbejde, og den 1. juli stillede jeg sammen med Hans Hvitved og Torben Kahr på Københavns Amts Sygehus (K.A.S.)

i Glostrup. Vi blev kort forestillet for overlæge Prætorius og derefter af Goddard introduceret til den tilværelse og det arbejde, der ventede. Vi fik spisekort til hospitalets kantine, og vi blev anvist logi i elevboligen med besked om hurtigst muligt at finde et sted at bo ude i byen. Vi ville tjene en løn, så vi kunne betale huslejen. Goddard ville ikke igen se os i uniform, og eventuelle henvendelser fra Jægersborg skulle vi lade gå over hende. Vi var nu "civilister", men hvis vi ikke levede op til hendes forventninger og punktligt mødte på vores vagter, var en mulig sanktion en tilbagesendelse. Goddard indgød respekt fra starten.

Selv var jeg tæt på at blive ramt af denne mulige sanktion efter en weekend i Jylland. Min bror Ejvin havde nogle bistader på Frisenhøj, og om søndagen var en sværm ved at stikke af. Under arbejdet på at forhindre det, blæste mit beskyttelsesnet ind til hovedet, og jeg blev stukket i ansigtet så mange gange, at jeg blev lidt utilpas. Inden turen tilbage til Sjælland ville jeg derfor tage en kort lur. Mor skulle vække mig, men hun faldt selv i søvn, og det tog, jeg skulle have været med, var alt længe kørt, da jeg vågnede. Der afgik imidlertid et andet tog et kvarter senere, så jeg fik pludselig meget travlt, fik startet motorcyklen og kørte i vild fart de 10 km til Horsens. Heldigvis var der ingen trafik på denne tid af natten, og efter at jeg havde "smidt" Victoria'en på banegårdspladsen (Ejvin hentede den senere) og var spænet til perronen, nåede jeg toget netop, som det satte i gang. Lettet fandt jeg en kupé og genoptog den afbrudte søvn, for det var nu stadig muligt at nå Glostrup til tiden. Men ak og ve, da toget nåede Slagelse, blev det holdende meget længe. Der var ingen til at fortælle hvorfor, og jeg turde ikke stige af og ringe af frygt for, at toget så var kørt, når jeg kom tilbage. (Da kunne jeg virkelig have brugt en mobiltelefon, men i den form vi kender i dag, var den mere end 30 år ude i fremtiden). Først en rum tid senere fortsatte toget, men nu som morgenbumletog til København, og jeg var godt forsinket, da jeg endelig nåede frem til Blodbanken. Og så fik jeg en skideballe af Goddard, jeg sent glemmer. Mit molestrerede ansigt må dog have overbevist hende om min histories rigtighed, så det blev ved denne verbale overhaling.

Med tiden blev tilliden til mig dog genoprettet, og kort tid før mit hold skulle hjemsendes, havde jeg en snak med Goddard hvorunder, hun tilbød mig ansættelse som vikar for tillært laborant fra 1. maj 1967. Da jeg ikke havde et andet job på hånden, passede det mig fint, og da vi nåede sommerferien kunne Goddard med ro i sindet rejse en måned til Himalaya. Vikariatet blev løbende fornyet, og jeg fortsatte som souschef i Blodbanken til jeg selv sagde op og fratrådte pr. 31. december 1968.

Arbejdsrelationen udviklede sig efterhånden til at blive et venskab, og mangen en gang cyklede jeg frem og tilbage mellem Glostrup og Rødovre for at besøge Bamma i rækkehuset på Lucernevej. Og det var også på cykel (u. gear), jeg besøgte hende, da hun efter en diskusprolapsoperation var rekonvalescent i Jyderup. Det var en tur på 70 km hver vej, og jeg havde ikke fået cykellygter med, så selvom det var sommerdage, var hjemturen ikke helt problemfri.

Ved mine besøg i Rødovre fik vi en snak over et krus the med en kiks eller en småkage til. I det daglige levede Bamma nemlig meget spartansk, for der skulle spares, hvis hendes laborantløn også skulle strække til hendes store rejseprojekter.

Bamma var medlem Dansk Fjeldvandrerklub og Dansk Bjergklub, og det var hendes fortjeneste, at jeg også blev det og derigennem hen ad vejen kom på uforglemmelige ture til bl.a. Lappland og Østgrønland og på et vinteroverlevelseskursus i Norge. Sammen med Bamma blev det kun til enkelte vandreture herhjemme og i Skåne, eller vi mødtes ved et træf på Kullen, hvor Bjergklubben havde en hytte. Jeg var jo *back up* i Blodbanken, når hun var på sine store, månedlange ture.

Enkelte gange mødtes vi også ved mere festlige lejligheder, såsom ved Bjarne Dueholms og mit fælles studentergilde i 1969 og min 25 års fødselsdagsfest i 1970.

Bamma var et meget privat menneske, og først efterhånden og drypvis åbenbares et om end stadig frakmenteret billede af hendes liv. Hun havde været gift i England, men omtalte aldrig sin eksmand, med hvem hun havde datteren Nanett, f. 1948 og sønnen Jan, f. 1952. Nanett kom i 1966 - tror jeg, hjem fra et *au pair* ophold i Schweiz og arbejdede i sommerferien i et rengøringsjob på OP (operationsgangen). Senere fik hun en laborantuddannelse og blev gift med en fra Bjergklubben, der hed Peter. Jan var en flink dreng, men han gik sine egne veje, og Bamma havde sit styr med at holde ham til skolen. Efter Thylejrens oprettelse i 1970 tog Jan til Thy og flyttede ind. Han fandt senere sammen med en pige deroppe, blev gift og bosatte sig i Thisted. Jeg mødte også Bammes mor et par gange. Hun boede i Hellerup (eller var det Charlottenlund?) og passede en handicappet søn, der senere kom på plejehjem. Hun var en fin og sød dame, men af en anden generation, der gav mindelser til Stefan Zweig's "Verden af i Gaar". Mor-datter forholdet var ikke i top. Mit indtryk var, at de gensidigt irriterede hinanden lidt. Bammes mor blev over 100 år gammel. Sin far omtalte Bamma aldrig.

På et tidspunkt hørte jeg også om et sejerliv i Sverige før den tyske besættelse i 1940 og om deltagelse i Den Danske Brigade, men uden detaljer. Det første undrede mig, det sidste gættede jeg på havde at gøre med Bammes pigenavn, men selvom jeg efterhånden kendte Bamma godt, følte jeg, at det ville være en indiskretion at spørge nærmere dertil. Først da hun i 1997 forærede mig beretningen om *Sanitetskompagniet ved Den Danske Brigade*, som hun havde skrevet efter en anmodning fra Brigadeforeningens landsledelse og ud fra det ene kriterium, at hun var med fra begyndelsen til slutningen, faldt brikkerne på plads. Bamma skriver heri:

Fra november '43 boede jeg hos familien Bernhardt i Saltsjöbaden ved Stockholm. De var gamle førkrigsvenner og havde straks indbudt mig til at bo hos dem, da jeg kom til Sverige i oktober '43 som flygtning. Som stud.med. (før 1. del), blev jeg anvist arbejde på Wennergrens institut⁸⁴⁾ i Stockholm og fulgte forelæsninger ved universitetet (VG s. 3).

Bamma fortæller her indirekte, at det var i en jødisk kontekst, hun blev tvunget til at flygte, men mit klare indtryk er, at hun var irreligiøs. Som et kuriosum kan jeg fortælle, at den senere overrabiner Bent Lexner⁸⁵⁾ også aftjente en del af sin værnepligt hos os i Blodbanken. Som ortodoks jøde, gav det ham problemer, når han havde vagt op til sabbatsdagen, der i den jødiske tradition strækker sig fra solnedgang fredag aften indtil solnedgang lørdag aften, men det havde Bamma råd for. "Og solen går sin gang" på den tid, så Bent kunne passe sine vagter. Da der ikke må benyttes transportmidler på sabbaten, gik han frem og tilbage mellem hjemmet på Østerbro og Glostrup.

I indledningen til beretningen om Sanitetskompagniet skriver landsformanden for Brigadeforeningen bl.a.: *Under den tyske besættelse af Danmark 1940-1945 måtte ca. 18.000 danskere flygte til det neutrale Sverige. Efter 29. august 1943, hvor tyskerne overfaldt og afvæbnede Hæren og Søværnet, og den danske regering og Rigsdagen ophørte med at fungere, søgte vore politikere, værnscheferne og modstandsbevægelsen at opstille en militær enhed af de våbenføre blandt flygtningene. Den svenske regering tillod i december 1943, at der blev etableret en dansk "politiuddannelse" i Sverige. I løbet af 1944 og de første måneder af 1945 voksede styrken fra 500 til ca. 5.000 kvinder og mænd, indordnet i fem bataljoner med støtteenheder, en flotille, en eskadrille og et ordenspolitikommando, i alt ca. 30 enheder af kompagnistørrelse (ca. 150 mand).*

Bamma blev sanitetslotte. Uddannelsen omfattede sygepleje med alt, hvad det indebærer, og som gruppeleder for sanitetslotterne sørgede Dr. Elin Fog [Mogens Fogs hustru⁸⁶⁾] for belærende foredrag af såvel hende selv som Brigadens overlæger. Lotterne skulle derudover lære et minimum af militær anstand, og i uddannelsen indgik endvidere bl.a. skydeøvelser, bæreeksercits og opstilling af feltlazaret. En felttøvelse med mange "sårede" var så realistisk, at enkelte sanitetslotter efterfølgende hellere ville over i køkkenlotternes rækker.

Det er nok ikke alment bekendt, at en stor del af personellet blev indsat i arbejdet med de hjemvendte koncentrationslejr-fanger. Bamma fortæller om sine oplevelser i forbindelse hermed:

Sanitetskompagniet kom i ilden på en anden måde end planlagt. Ingen kunne have forudset begivenhederne ved planlægningen af kompagniets opgaver. Der skete det, at den 9. april [1945] blev en del af kompagniets læger og lotter alarmeret i hjemmet, og anmodet om omgående at begive sig til Helsingborg og møde på Grand Hotel for at hjælpe til i forbindelse med ankomsten af en stor del af norske og danske frigivne koncentrationslejr-fanger. Nogle fik ikke engang oplysning om årsagen til at de skulle give møde, men blot ordre om at stille i Helsingborg snarest. Jeg boede i Saltsjöbaden og tog straks derfra med tog og nåede Helsingborg i løbet af natten. Jeg stillede på Grand Hotel, men blev omgående sammen med andre sanitetslotter bragt i bil ud til Ramlösa brunn sydøst for byen. Havde der været forvirring på hotellet, så var her kaos. Det viste sig, at der allerede var ankommet 132 norske og danske kvinder fra koncentrationslejren Ravenbrüch med "de hvide busser". Efter registrering og aflusning ved sanitetsanstalten i byen kom de ud til lejren, der lige var blevet åbnet, men var vinterkold. Ramlösa består af en stor hovedbygning og mange små og mellemstore trævillaer i parken til kurgæsterne - men det var sommerhuse. Der var en del senge med madrasser, men det var også alt, stort set. Tæpper, bækkener, lys, vaskefade, ja alt måtte skaffes, og som det snart viste sig, var der tusinder af syge, frigivne fanger og mange af dem var ekstremt syge af tyfus, paratyfus, plettyfus og mere enkelt, dysenteri og nogle bare ekstremt afmagrede pga. sult. Forvirringen var total den første nat og alle løb i vejen for alle, men på en eller anden måde fik man folk anbragt og givet dem den nødvendige pleje. Jeg blev tidligt om morgenen tilkaldt fra den sygestue, jeg forsøgte at gøre beboelig, til hovedbygningens trappe, hvor der stod nogle civile herrer (jeg var i brigadeuniform) og jeg blev forestillet for overlæge Gregers Nørby⁸⁷⁾, som sagde, at jeg skulle være hans sekretær og som sådan gå lige i hælene på ham og skrive alt ned, som han sagde og derefter skaffe alt det tilveje, som jeg havde skrevet ned. Sådan omtrent var det. Udover at jeg resten af tiden gik i hælene på ham, "organiserede" jeg åbenbart på en eller anden måde det beordrede.

Jeg fik en svensk lotte som chauffør til en bil og så gik hun og jeg "i byen" efter tingene. Og som sagt: Der var mangel på alt, men efter at organisationen kom bedre i orden og den svenske stat overtog Røde Kors' es arbejde, var der penge nok til at skaffe det, vi skulle bruge. Vi indrettede et epidemisygehus på Sct. Maria Sygehuset, som tømtes for svenskere, og vi rykkede ind med patienterne: Nordmænd, danskere, polakker, franskmænd, belgiere og hollændere fra Buchenwald, Sachsenhausen, Ravensbruch, Theresienstadt, Stutthof, Bergen Belsen o.m.a. (VG s. 11-12).

Udpluk af overlæge Nørbys dagbog fra samme tid: . . . hos den ledende danske lotte fik jeg en af de sanitetslotter, som skulle arbejde for mig på Brigadens Feltlazaret. Hun var stud. med., og hende gjorde jeg til min sekretær, et valg, jeg var meget heldig med, idet hun viste sig at kunne løse næsten enhver opgave, og desuden var hun næsten ikke til at køre træt. Men det var også nødvendigt, for de næste dage var meget anstrengende (VG s. 15).

Overlæge Nørby havde den 11. april 1945 fået besked om, at kommandoen havde afgivet ham til Røde Kors, at han skulle være chef for en epidemiafdeling, og at hans patienter var nordmænd og danske, som kom fra Tyskland. I øvrigt måtte han handle, som han syntes bedst (VG s. 13).

Den 14. april skriver han i sin dagbog: *Ved titiden den dag fik vi at vide, at nu ville der komme et nyt tog, og det blev bestemt, at jeg skulle tage ned til Malmø og i toget tage en første sortering, således at patienterne hurtigt kunne blive fordelt. Jeg telefonerede til Malmø for at få at vide, hvornår toget ville køre derfra. Det var allerede kørt.*

Så tog jeg en bil til stationen, og idet jeg lod som om jeg var Røde Kors Fyrste, beordrede jeg, at toget skulle standse på en mellemstation, hvortil jeg ville køre i bil, og det skete.

Jeg har aldrig rigtig vidst før, hvad elendighed er. De fleste i toget var sengeliggende, de var blege, magre, trætte og mange af dem dødssyge, men de var lykkelige over at være sluppet ud af det helvede, som de havde været i. Vi, der gik raske og velklædte omkring imellem dem, var dybt grebne. Jeg skammede mig over, at jeg havde det så godt, og jeg blev fyldt med had til al den ondskab, der stod bag ved det, og jeg kan huske, hvor jeg ønskede, at de af mine landsmænd, som talte tyskernes sag, kunne se, hvordan det tredje Rige behandlede mennesker. Det forsonende moment, var den glæde, som man kunne mærke, de alle sammen følte ved at være i sikkerhed. Selv de meget syge var trods den anstrengende rejse i godt humør (VG s. 15-16).

Ved Brigadens mobilisering i slutningen af april 1945 blev det udlånte personel indkaldt til at møde ved deres respektive afdelinger, og arbejdet i Helsingborg blev overtaget af civilt personale.

Den 5. maj indskibedes sanitetskompagniet sammen med andre afdelinger af Brigaden i færgen ”Holger Danske”. Da den ved 16-tiden sejlede mod Helsingør, vidste personellet ikke, hvor effektiv tyskernes kapitulation var, men da færgen nærmede sig havnen, kunne de se, at det var glade danskere og ikke desperate tyskere, der stod for modtagelsen (af Mikael Rodes dagbog, VG s. 37).

Overlæge Nørby foranledigede, at Bamma som underlæge kom med ned til grænsen med station i Sæd. Et af hendes arbejder bestod i at tolke for englænderne og tyskerne og at visitere kvinder, tyske eller danske, der ville med over grænsen til Tyskland. Sanitetstjenesten inspicerede også de sanitære forhold i de omliggende flygtningelejre og udførte lægetjeneste. Brigaden blev officielt opløst den 10. juli 1945 (VG s. 45 og 47).

Efter at min hustru Grethe og jeg i 1973 officielt havde dannet par, var hun med mig på en tur, Fjeldvandrerklubben havde arrangeret til Söderåsen i det nordvestlige Skåne, men det blev ikke den succes, jeg havde håbet på. Grethes astma bevirkede, at jeg på det nærmeste måtte bære hende til endemålet, hvor en aldeles pragtfuld middag (rensdyrsteg med kantareller) dog til dels redede dagen. Og da jeg så på et tidspunkt ved et besøg i Rødovre præsenterede Grethe for Bamma, blev det bestemt heller ikke nogen succes. Jeg fornemmede pludselig en kold luft i lokalet, og denne animositet fra begge parter kom fuldstændig bag på mig men betød også, at jeg i mange år herefter ikke så ret meget til Bamma.

I 1991 var der så anledning til en reunion. Der var gået 25 år siden, jeg kom til Blodbanken, og da det også var her, jeg første gang mødte min ven Bjarne Dueholm, foreslog jeg Bjarne, at vi i anledning af ”jubilæet” skulle invitere Bamma på en frokost. Hun arbejdede dengang på Diakonissestiftelsen, hvor hun passede Blodbanken sammen Bente ⁸⁸⁾, så hun blev også inviteret med til frokosten, som vi nød i Hornbæk. Jeg hentede Bamma i Rødovre og havde planlagt en sightseeing op ad Strandvejen. Da vi nåede Vedbæk, spurgte hun pludselig, om jeg ville køre en lille omvej og se, hvor hun var vokset op. Det ville jeg meget gerne, og hvor Vedbæk Strandvej fortsætter som Rungsted Strandvej drejede vi til venstre, kørte under Kystbanen og ind på Kong Georgsvej. Her udpegede Bamma et meget stort hus og fortalte, at hun på markerne bagved ofte havde dyrket ridesport.

Den tid, jeg kørte for Dyrup ProfCenter/Colourplus i Næstved (2010-2020), besøgte jeg Bamma, hvis jeg kunne indpasse et besøg, når jeg kom i nærheden af Lucernevej. Det lykkedes et par gange, sidste gang i februar 2013. Ved en senere lejlighed traf jeg hende ikke hjemme. Bamma døde i november 2017, 98 år gammel. Det var via Erik Pontoppidans ⁸⁹⁾ hjemmesider med hans mindeord, det kom til min kundskab, at Bamma var død. Erik skrev bl.a.: *Bamma, alias Viveke Goddard, var en ægte eventyrer. Ikke en af dem, som fortaber sig i kvaliteten af stormkøkkener, telte eller regntøj, men en ægte eventyrer og vandrer, som satte sine spor i kraft af sin brændende interesse for verden. Især den, som handlede om høje bjerge, krævende vandreture og fremmede kulturer.*

Noter

1) Morten Møller: Mogens Fog 1. Fra modstandshelt til landsforræder [MM 1] og Mogens Fog 2. Den røde rektor [MM 2]. En biografi. Gyldendal 2009.

2) Mogens Ludolf Fog (1904-1990). Gift 1932 med børnelægen Elin Harriet Edwards (1903-1989). Cand. med. 1930, dr. med. i neurologi 1934, professor i neurologi ved Københavns Universitet 1938 og overlæge ved Rigshospitalets neurologiske afdeling 1938-1974.

Prorektor ved Københavns Universitet 1963-1964, rektor 1966-1972. Formand for rektorkollegiet 1967.

Medlem af Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) fra 1924 til det forbydes i 1941. Medstifter af den tværpolitiske modstandsorganisation Frit Danmark 1942 - går under jorden. Medstifter af Danmarks Frihedsråd 1943. Anholdes af Gestapo 1944, men flygter fra fængslet i Shellhuset efter Royal Air Forces bombardement marts 1945.

Indtræder maj 1945 i befrielsesregeringen som minister for særlige anliggender (til efteråret 1945). Folketingsmedlem i tilknytning til DKP til 1950. Aktiv i dannelsen af Socialistisk Folkeparti (SF) 1959 og medlem af hovedbestyrelsen 1961-1963.

Mogens Fog var en ivrig samfundsdebator. Gennem årene bestred han et utal af tillidsposter på det medicinske såvel som det politiske område, og han modtog en række hædersbevisninger.

3) Danmarks Frihedsråd var et koordinerende organ for den danske modstandsbevægelse under Besættelsen. *Frihedsrådet* blev stiftet af repræsentanter for de vigtigste illegale organisationer i 1943. Dets medlemskreds var skiftende, men ledende var Børge Houmann fra DKP, Mogens Fog fra Frit Danmark, Arne Sørensen fra Dansk Samling og fra Ringen Frode Jakobsen, som var den, der havde slået mest til lyd for oprettelse af et fællesorgan. Som repræsentant for SOE (Special Operations Executive) deltog først Flemming Muus, senere Ole Lippmann. Bestræbelser på at få politikere til at indtræde mislykkedes.

4) Befrielsesregeringen, dansk regering fra den 5. maj til valget den 30. oktober 1945.

Under forhandlingerne om befrielsesregeringens sammensætning i foråret 1945 var Danmarks Frihedsråds krav, at politikere og modstandsfolk skulle være ligeligt repræsenteret i befrielsesregeringen. Politikernes udgangspunkt var derimod, at kun et par repræsentanter for modstandsbevægelsen skulle have sæde i regeringen. Bl.a. under pres fra Sovjetunionen måtte politikerne bøje sig, og resultatet blev en 18 mand stor regering med ni medlemmer fra Frihedsrådet og ni fra de politiske partier.

De vigtigste ministerposter blev besat af politikere undtagen justitsministerposten, der gik til Niels Busch-Jensen. Wilhelm Buhl blev statsminister og Christmas Møller udenrigsminister. En af befrielsesregeringens hovedopgaver var retsopgøret.

5) Halfdan Lefèvre (1909-1982). Student fra Schneekloth 1928. Medicinsk embedseksamen 1936. Kirurgiske kandidatstillinger i København og på Færøerne. Med den danske ambulance i Finlands vinterkrig foråret 1940. Skrev samme år *Danmark sender en Ambulance*. Grundig gynækologisk uddannelse 1940-1945. Disputerede 1945 om *Acceleration of the development of spontaneous tumours in mice*. Under sin ansættelse i 1953 på nyoprettede gynækologisk afdeling på Bispebjerg Hospital gjorde Lefèvre, inspireret ved et studieophold i New York, en væsentlig indsats inden for Skandinavien for den operative behandling af livmoderhalskræft. Deltog i Dansk Røde Kors' ambulance i Ungarn 1956. Uddannelsesstillinger ved forskellige københavnske hospitaler. Overlæge ved gynækologisk afd. G på Københavns Amtssygehus i Glostrup 1958-1979.

I 1945 lod Lefèvre sig opstille som folketingskandidat for partiet Dansk Samling, og han skrev bogen om *Mændene i Danmarks Frihedsraad*. Fast kronikør ved Berlingske Aftenavis 1949-1951. Tog ivrig del i samfundsdebatten, bl.a. i spørgsmål som abortproblemet og om de ældres behandling på plejehjem.

Lefèvre bestred gennem årene flere tillidsposter, og han modtog en række hædersbevisninger. Ridder af Dannebrogordenen 1975.

6) Dansk Samling, politisk parti, stiftet 1936 af kredsen bag tidsskriftet *Det tredje Standpunkt*. Bladets redaktør, Arne Sørensen blev partiets førende skikkelse. Dansk Samling tog ligeligt afstand fra liberalismen og socialismen og forfægtede i stedet et pragmatisk formuleret tredje standpunkt. Partiet var aktivt i modstandsbevægelsen, Frihedsrådet og Befrielsesregeringen, ligesom det var repræsenteret i Folketinget 1943-47; i 1953 og 1964 opstillede det uden at opnå repræsentation.

7) **Frit Danmark**, illegal tværpolitisk bevægelse, oprettet i foråret 1942 på initiativ af kommunisterne som led i deres nationalfrontsstrategi. Forhandlinger mellem kommunisternes leder Aksel Larsen og den konservative Christmas Møller resulterede i udgivelsen af et illegalt blad, Frit Danmark, bag hvilket der skulle stå en landsdækkende organisation. Ledende i arbejdet var Børge Houmann, Mogens Fog og Ole Kiilerich; sidstnævnte afløstes snart af Kate Fleron. Bladet udkom månedligt fra april 1942, og det blev toneangivende i den illegale presse. Oplaget steg på tre år fra ca. 5.000 til ca. 144.000 i marts 1945. Fra august 1943 udsendtes også Frit Danmarks Nyhedstjeneste. Til fremstilling og distribution af bladet oprettedes i København en række faggrupper (læger, lærere, arkitekter mv.) og i provinsen op mod et halvt hundrede lokalgrupper. Nogle af disse udgav også lokale blade. Frit Danmark deltog i oprettelsen af Danmarks Frihedsråd, som fra efteråret 1944 krævede deltagelse i den kommende befrielsesregering; ved dens dannelse i 1945 blev Frit Danmark repræsenteret af Mogens Fog. Frit Danmark opretholdtes som organisation efter krigen, men mistede hurtigt sin betydning. Bladet eksisterede indtil 1982 med Kate Fleron som redaktør.

8) Halfdan Lefèvre: **Mændene i Danmarks Frihedsraad**. 1. oplag, Vilhelm Priors Forlag, København 1945.

9) **Tidsskriftet Zise** er medlemsblad for Told- og Skatthehistorisk Selskab, stiftet 1977.

10) **En tolder ved navn Toldstrup** – Fortjent biografi om en kontroversiel tolder af Jens Kaiser i Zise 35. årgang / 2012 / nr. 1.

11) Sven Ove Gade: **Toldstrup**. En biografi om en modstandshelt. Gyldendal 2011.

12) **Jens Toldstrup**, døbt Anton Ingersøn Jensen (1915-1991), toldassistent, modstandsmand, fabrikant og forfatter. Kom gennem sin tilknytning til Dansk Samling hurtigt ind i modstandsarbejdet mod den tyske besættelsesmagt og blev en fremragende leder af arbejdet med våbenmodtagelser i Jylland efter Flemming Juncker. Leder af modstandsbevægelsen i Nordjylland, Region 1, 1944-1945.

På grund af Danmarks fremmedpolitik tilsluttede han sig fra starten i 1987 Den Danske Forening.

Ordner og dekorationer:

Member of the Most Excellent Order of British Empire – engelsk dekoration, den militære udgave.

Croix de Guerre – fransk dekoration, (Étoile en Argent udgaven).

Medal of Freedom – amerikansk dekoration, (Gold Palm udgaven).

Sankt Olavs Medaljen – norsk dekoration.

Kosan Prisen (1988) for frimodig brug af ytringsfriheden.

13) Toldstrup (1947): **uden kamp - ingen sejr**. 3. oplag 1963. Stig Vendelkærs Forlag

14)) Peter Laursen (1985): **Europas bedste nedkastningschef – Toldstrup** (forord af Flemming Juncker), Forlaget Hellas 1985

15) Jørgen Hesseldahl: **I Toldstrups tjeneste**. En jydsk students eventyr 1943-1945. Udgivet 1994 i Frøslevlejrens Venners årsskrift af Frihedsmuseets Venners Forlags Fond.

16) Ove Høegh-Guldberg: **En familie under besættelsen** (forord af Toldstrup). 1. udgave, 1. oplag, Dixit Forlag Them 1985.

17) **Ove Høegh-Guldberg** (1905-1987), 1924 student fra Herlufsholm. 1928 gift med Marie Louise (Misi) Krarup (f. 1907), datter af Jakob Henrik Krarup (1868-1940), rektor på Herlufsholm 1916-1934.

Medicinsk embedseksamen 1932, hospitalsuddannelse 1932-34 og praktiserende læge i Gedved 1934-1962.

Høegh-Guldberg var fra 1930 og fremefter forfatter til en række tidsskriftartikler om medicinske og statistiske emner og som entomolog 1919-1985 til 42 artikler om sommerfugle. Endvidere bestred han 1957-1982 en række bestyrelsesposter i relation til lægefaget og entomologien (den gren af zoologien, der beskæftiger sig med insekterne). Modtog 1965 Carlsbergs Mindelegat for Brygger I. C. Jacobsen. Stiftede 1948 I/S Geoplastic til fremstilling af plastiske landkort. Forfatter til *Dyr i Australien* (1976) og *Australien i billeder* (1977).

Oldebarn af gehejmestatsminister Ove Høegh-Guldberg (1731-1808).

18) **Aage Georg Dahl** (1893-1975), præst, født i Børglum, død i København og begravet i Egen på Als. Student (Sorø) 1911, cand. theol. 1915, s. å. hjælpepræst i Hvilsager, 1918 sognepræst i Nørbæk-Sønderbæk-Læsten, 1921 i Egen og 1935-1963 sin fars eftermand som sognepræst ved Klosterkirken i Horsens. I en årrække var han også feltpræst, og angiveligt i alle sine embeder påskønnet som præst og prædikant af grundtvigsk type. Han deltog ofte i den offentlige debat om kirkelige og kirkepolitiske emner. Dahls store forfatterskab omfatter bortset fra et par digtsamlinger og en andagtsbog især salmer og personalhistorie. Han var medudgiver af to salmebogstillæg og medlem af det sønderjyske salmebogsudvalg hvis forslag indgik i den 1953 autoriserede salmebog. Livet igennem arbejdede han med præstehistorie. Han ydede selv en mængde bidrag til de af ham udgivne Præstehistoriske Samlinger, f.eks. *Sønderjyllands Bispehistorie* (1931) i *Bidrag til den sønderjyske*

Gejstligheds Historie og Genealogi I-III (1931-1936). Endvidere Bidrag til Fyens Stifts Præstehistorie i Fynske årbøger (1960-1972). Dahl havde talrige tillidshverv og var en meget nationalsindet mand; han deltog aktivt i modstandskampen og var 1944-1945 i tysk fangenskab i Horserød, Neuengamme, Husum og Frøslev. Ridder af Dannebrogordenen 1954.

19) Den Danske Brigade i Sverige 1943-1945. Sanitetskompagniet. Udgivet 1995 af Den danske Brigadeforening (Danforce), der blev stiftet i Stockholm april 1945. Det er en upolitisk forening, hvis formål er at samle de personer, der gjorde tjeneste i Den danske Brigade i Sverige.

20) Viveke Goddard (1919-2017) Blodbanklaborant (o.m.a.). Bammes CV (formentlig udarbejdet til brug for optagelsen i klubben Danske Kvindelige Æventyrere i 1987) gengives her uredigeret:

Rungsted Statsskole, student Holte 38 – medicin 39-43, flygtning i Sverige 43-45 (Den Danske Brigade), 45-48 Dansk Røde Kors (vacc., bespisning i Tyskland). Gift i 45 med englænder, 2 børn f. 48 og 52. 49-53 i England. Skilt i 53 – retur til Danmark, 54-85 Blodbank/laborant div. sygehuse. Fritidsinteresser: Sejle med den Svenske Marines Sejlskoleskibe -36 -37 -38 -39 og 49, spejder, ride heste til, tennis, klippeklatring og bjergvandring fra 64 og fremefter. Mange ture til bjergrige områder som: Grønland, Alaska, Nord-Vestamerika, Himalaya (Indien, Nepal, Pakistan). Ture til Kina, Centralasien, Sibirien, Nordafrika, Egypten, Jordan, Syrien, Yemen, Tyrkiet, og mange vandreture i Europa (England, Irland, Grækenland) og klatringer i Alperne (sommer og vinter). Alle ture har været rygsækture og de fleste teltture. Mange skiture (langrend med overnatning i snehuler) i de nordiske lande. Sejlet som rejsefører 6 gange med "Hurtigruten" op og ned ad Norges vestkyst, Bergen-Kirkenes retur.

Mogens Fog

21) Halvnomader: *I 1962 havde der været godt 8.000 studerende på universitetet. Syv år senere stod Fog med næsten 22.000 vidensbegærlige unge, akut mangel på lærerkræfter, og lokaler, som på ingen måde var bygget til at huse de mange nye studerende.* (MM 2, s. 96)

22) Benny Allan Andersen (1929-2018), forfatter, komponist og musiker. Hans særpræg som digter er en humor nært knyttet til det hørte sprog, og denne evne til at spille skævt med ord og vendinger og komme bag på sproget er bærende lige fra de første modernistiske digtsamlinger - *Den musikalske ål* (1960) og *Kamera med køkkenadgang* (1962), som jeg dengang havde anskaffet og læst.

23) Kejsergadesagen vedrørte afsløringen af Forsvarets Efterretningstjenestes aflytningscentral i kælderen i en af Københavns Universitets ejendomme, der husede Asiatick Institut. Centralen blev efter alt at dømme fortrinsvis brugt til aflytning af udenlandske ambassaders telekommunikation. Den aflyttede således alle udenrigstelegraflinjer fra Købmagergades Postkontor samt telefonlinjerne fra en KTAS-central og havde på tidspunktet for afdækningen fungeret i ca. 6 år.

24) Thor Anders Bak (1929-2017), professor i kemi ved Københavns Universitet 1963-92. Ved siden af sit videnskabelige arbejde, der hovedsagelig omfatter teoretisk kemisk kinetik, har Thor A. Bak ydet en stor samfundsrettet indsats, især som rektor for Københavns Universitet 1972-76 og formand for Dansk Flygtningehjælp 1984-89.

Han har skrevet *Contribution to the Theory of Chemical Kinetics* (1959), *Mathematics for Scientists* (m. J. Lichtenberg, 1966), *Kemi* (1960) og *En drøm om videnskab* (1992).

Thor A. Bak er fra 1965 medlem af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab og i 1989 modtog han H.C. Ørsted-medaljen i guld. Kommandør af Dannebrog 1999.

25) Intellektuelle erklærede kommunister var f. eks. dramatikerne Kjeld Abell (1901-1961) og forfatterne Martin Andersen Nexø (1869-1954), Hans Kirk (1892-1962) og Hans Scherfig (1905-1979) o.m.fl.

26) Hans Hertel (f. 1939), professor i nordisk litteratur ved Københavns Universitet (til 2009) og kritiker.

27) Einar Otto Gelsted f. Jeppesen (1888-1968), forfatter, lyriker, litteraturkritiker og journalist. Medlem af DKP fra 1929. Katolsk opdraget, men vendte sig mod kulturradikale kredse og blev ven med bl.a. Poul Henningsen. Medarbejder ved dennes tidsskrift *Kritisk Revy* 1926-28. Fra 1936 journalist ved *Arbejderbladet* og senere *Politiken* og *Ekstra Bladet*. Efter krigen tilknyttet *Land og Folk*. Under den tyske besættelse flygtede Gelsted til Sverige, hvor han skrev *Emigrantdigte* (udgivet 1945). Heri er medtaget hans digt *De mørke fugle*, skrevet den 9. april 1940 og først trykt i hans bog *De danske Strande* (1940).

28) DKP, Danmarks Kommunistiske Parti blev stiftet i 1919 af udbrydere fra Socialdemokratiet under navnet Danmarks Venstresocialistiske Parti. I 1920 skiftede partiet navn til "Danmarks Kommunistiske Parti

- sektion af Kommunistisk Internationale", populært bare kaldet "DKP". Partiet var stærkt inspireret af Den Russiske Revolution i 1917, hvor kommunister havde overtaget magten i Rusland.

29) Frode Jakobsen (1906-1997), politiker. 1939 Cand.mag. i tysk og dansk. Medlem af og fra september 1943 formand for Frihedsrådet indvalgt som repræsentant for modstandsorganisationen *Ringens*. Minister uden portefølje i befrielsesregeringen. Medlem af Folketinget for Socialdemokratiet 1945-1973. Allerede inden besættelsen var Frode Jakobsen engageret i modstanden mod nazismen, bl.a. efter kontakt med tyske flygtninge, og hans store indsats under besættelsen blev en forlængelse af disse års holdning, præget af afsky for nazismen, tro på demokratiet og overbevisning om nødvendigheden af aktiv modstand mod dets fjender. I samarbejde med Frode Jakobsen indstiftede JuniBevægelsen (opløst 2009) i 1995 Frode Jakobsen-prisen, som uddeles til personer, som har vist særligt politisk mod.

30) Vilhelm Buhl (1881-1954), socialdemokratisk politiker. Skattedirektør i København 1924, medlem af Landstinget 1932, medlem af Folketinget 1939-1953. Finansminister 1937-1942, statsminister 1942 og 1945. I den regeringsløse tid den faktiske regeringsleder, sad i spidsen i forhandlingerne med Frihedsrådet om de politiske forhold efter det forventede tyske nederlag. Som minister uden portefølje 1947-1950 havde han betydelig indflydelse på den økonomiske politik, i praksis den første danske økonomiminister. (SM s. 185 ff)

31) Dagligdag i Danmark 1945-1985 1-8 – set og fortalt af Malin Lindgren 1986. Peter Aschenfeldt's Forlag. 1 Dagen derpå 1945-1950 (s. 32)

32) Otto Melchior. I 2010 udkom bogen *Klassekammeraten - Otto Melchior - kommunisten, der forsvandt*, skrevet af Weekendavisens journalist Arne Hardis.

33) Stalins masseudrensninger ramte afhængig af hvor mange grupper, man indregner (f. eks. politiske fanger, tvangsforflytninger, kollektiviseringskampagnen, overgreb på nationale mindretal m.v.) fra 4,2 mill. (KGB 1991) til 20 mill. mennesker (uafhængige kilder).

34) Ole Christian Liep Sohn (f. 1954). Venstrefløjspolitiker og forfatter. Arbejdsdreng og skibskok 1970-72. Jord- og betonarbejder 1973-76. Hans CV herefter viser stort engagement i alt, hvad han kommer i nærheden af, enten det er i SiD, Horsens Byråd, Folkebevægelsen mod EF-Unionen eller Dansk Forfatterforening. Medlem i DKPs Centralkomité 1981-91, formand for DKP 1987-91. Skiftede i 1992 til Socialistisk Folkeparti. Repræsenterede partiet i Folketinget 1998-2014. Erhvervs- og vækstminister 2011-2012. Sohn meldte sig 2014 ud af SF og ind hos Socialdemokraterne.

I en kronik i Berlingske 2011 skrev Sohn om sin tid i DKP, og kaldte den en fejl, som han fortrød. I sit opgør nævnte han, at DKP stod for en anti-demokratisk ideologi, havde forbindelse til østeuropæiske undertrykkende regimer og modtog penge fra Moskva.

Forfatter til bøgerne *Fra Folketinget til celle 290* (1992), *Et liv i kamp og kærlighed* (1993). *Der var bud efter dem* (1994), *Her kommer fra dybet den mørke armé* (1995) og *Den højeste straf* (1996).

35) Trotskisme er en videreudvikling af marxismen og leninismen. Den udspringer af Lev Trotskijs (1879-1940) og Venstreoppositionens modstand imod Stalins påståede degenerering af Sovjetunionen og påståede forræderi imod de kommunistiske idealer og teorier. Lev Trotskij døde i eksil i Mexico efter et attentat af en NKVD-agent.

36) Ole Sohn: Fra Folketinget til celle 290, Forlaget Vindrose 1992 (Forlaget Sohn, 6. udgave 1. oplag 2011)

37) Franz Kafka (1883-1924), tysksproget forfatter af jødisk oprindelse, født i Prag i det østrig-ungarske dobbeltmonarki. Ole Things reference går til Kafkas bog *Processen* om Josef K., der en dag arresteres uden nogen nærmere præciseret anklage.

Halfdan Lefèvre

38) Peter Jürgensen kom også fra Lægekorpsset til Blodbanken og var en af dem, jeg var med til at oplære. En periode besøgte vi på Peters initiativ værtshusene i sidegaderne på Vesterbro for at studere "folkloren". Når Peter og jeg kom på et værtshus første gang, blev der skulet lidt til os, men efter et par besøg faldt vi ind i miljøet. Folk var altid flinke og stemningen god.

39) Hysterektomi, fjernelse af livmoderen. Tilbage i 1960'erne en meget større operation end i dag.

40) Mellem Brøndkjær og Nørholm, Dagbog fra Hamsun-årene 1975-1978 af Thorkild Hansen, Gyldendal 1996 (s. 56).

Toldstrup

41) Hammelbanen eller Aarhus-Hammel-Thorsø Jernbane (1902-1956) var en privatbane, der strakte sig fra Hammelbanegården i Carl Blochs Gade i Aarhus til Hammel, indtil den i 1914 blev forlænget til Thorsø.

42) Grisebrønden ved rådhuset i Århus hedder egentlig Ceres Brønden. Skulpturen forestiller en so med syv grise og har indbygget urværk, der får grisene til at tisse på skift og soen til at savle. Den er udført af billedhuggeren Mogens Bøggild (1901-1987) og skænket til byen af bryggeriet Ceres i 1941. Påbegyndt i 1943, afsløret i 1950 ved byens 500-års købstadsjubilæum. Efter gentagne tilfælde af hærværk blev det i 1992 besluttet at erstatte den originale granitskulptur med en kopi i bronze.

43) SOE (Special Operations Executive) var en hemmelig britisk efterretnings- og sabotageorganisation, som skulle koordinere modstandsarbejde og sabotage i tyskbesatte områder. Det var SOE's opgave at organisere og træne modstandsgrupperne og at sørge for våben, så de kunne yde tyskerne modstand. Formålet var at binde tyske militære ressourcer og således hæmme Tysklands kampkraft mod Storbritannien.

44) Kjølefabrikationen. Under en rejse til England var Toldstrup blevet opmærksom på, at *det var muligt at købe synåle, bånd og stoffer, forudsat Direktoratet for Vareforsyning, der kontrollerede udenrigshandelen, ville give ham de nødvendige importbevillinger. Valutakassen var imidlertid tom. Der blev kun udstedt bevillinger, hvis en virksomhed kunne dokumentere, hvor meget den tidligere havde importeret.*

Redningsmanden blev Flemming Juncker. Overfor myndighederne bekræftede han, at Toldstrup det sidste år af krigen havde importeret "varer" fra England for omkring 400 millioner kr. Han nåede frem til beløbet ved at anslå værdien af det nedkastede materiel samt omkostningerne til driften af flyene (SOG s. 148).

45) Thorvald August Marinus Stauning (1873-1942), formand for Socialdemokratiet 1910-1939, minister uden portefølje 1916-1920, leder af Indenrigsministeriets kontor for arbejder- og sociale spørgsmål 1918-1920, og statsminister 1924-1926 og 1929-1942. (SM s. 147 ff)

46) Peter Rochegune Munch (1870-1948), medstifter af Det radikale Venstre 1905 og medlem af Folketinget for partiet 1909-1945. Indenrigsminister 1909-1910, forsvarsminister 1913-1920 og udenrigsminister 1929-1940. (SM s. 159 ff)

47) Folkeforbundet (1919-1946), var en international organisation, der blev oprettet efter 1. verdenskrig. Organisationen skulle sikre international fred og samarbejde, og inden for organisationen arbejdede Danmark for at fremme nedrustning og fredelig konfliktløsning. Folkeforbundet skabte imidlertid også problemer for Danmark, da organisationens kollektive sikkerhedsprincip stred mod den traditionelle danske neutralitetspolitik. Danmark udtrådte af forbundet i 1940 som en konsekvens af den tyske besættelse. I 1946 blev organisationen afløst af FN, der overtog de fleste af dens opgaver.

48) fuldt beredskab den 8. ved middagstid: Den senere kontraadmiral Frits Hammer Kjølens (1893-1985) var i 1940 marine- og luftattaché ved gesandtskabet i Berlin. Han fik i dagene inden den 9. april 1940 oplysninger om, at et angreb på Danmark var nært forestående. Kjølens indberettede til udenrigsministeriet i København, men de alarmerende oplysninger blev ikke anset for pålidelige [men hvad var det så, man reagerede på den 8. april?], hvorfor man ikke mente at kunne handle på grundlag af dem. Kjølens blev hjemkaldt fra Berlin på tysk forlangende i 1941 (erklæret persona non grata). Under den sidste del af besættelsen var han chef for Den danske Brigades marineafdeling i Sverige.

49) Erik Julius Christian Scavenius (1877-1962), politiker og diplomat. Han var udenrigsminister 1909-10, 1913-20 og 1940-43 og statsminister 1942-43. (SM s. 195 ff)

50) Telegramkrisen. Kong Christian 10. havde takket den tyske fører for en fødselsdagshilsen på en måde, som Hitler anså for uforskammet. Den tyske gesandt blev hjemkaldt, og som rigsbefuldmægtiget i Danmark blev udpeget Werner Best.

51) Karl Rudolf Werner Best (1903-1989) tysk jurist, diplomat og rigsbefuldmægtiget i Danmark fra november 1942 til besættelsens afslutning. Han var medlem af det tyske nazistparti, NSDAP og af SS.

52) Besættelsesmagtens Ultimatum: Den danske regering skulle selv erklære landet i undtagelsestilstand med spærretid, presse censur, forbud mod strejker og offentlige møder og enhver demonstrationslignende forsamling i gaderne. Blev gerningsmændene til overfaldet (i Odense) på en tysk officer ikke fundet inden en bestemt frist, skulle der tages gidsler, og dødsstraf skulle ufortøvet indføres i den danske straffelov (HP s. 123-124).

53) Christian Ulrik Hansen (1921-1944), stud. theol., en af frihedskampens markante skikkelser. Medlem af sabotageorganisationen Holger Danske. Kaldt til Jylland af Juncker nov. 1943 og dennes nærmeste hjælper til arrestationen i Aalborg den 27. februar 1944 (blev afløst af Toldstrup). Henrettet af tyskerne den 23. juni 1944.

54) Frants Axel Lassen (1922-1997), godsejer. Blev som sin kendte bror Anders Lassen (se TH) løjtnant i den britiske hær 1942-45 og af SOE sendt til Danmark, hvor han blev arresteret af Gestapo den 1. september 1944. Ansat i Ø.K. 1938-40; landbrugsuddannelse i USA 1945-51, den amerikanske hær i Tyskland 1951-54.

55) Gunnar Flemming Juncker (1904-2002), godsejer og modstandsmand. Student 1923, forstkandidat 1929. Foregangsmand indenfor skovbrug. Opretter et mindre savskæveri A/S Junckers Savværk (nu Junckers Industrier A/S, Europas førende producent af massive trægulve) på havnen i Køge, får kontrakt med DSB på opskæring af bøgesveller og finder på at anvende det overskydende træ til fabrikation af gulvbrædder, senere stavlimede bøgebrædder, 1930-38. Ejer af Overgård Gods på sydsiden af Mariager Fjord, 1938-1981 og som sådan foregangsmand indenfor landbrugets mekanisering og markernes gødskning (med bl.a. amoniak).

Juncker organiserede og var den første leder af modstandsbevægelsen i Jylland. Han blev i 1941 kontaktet af en barndomsven, der via kontakter i Sverige var kommet i forbindelse med den britiske organisation Special Operations Executive (SOE), der aktivt fremmede modstanden i tyskbesatte lande. Juncker blev bedt om at skaffe en nedkastningsplads, hvor britiske fly kunne nedkaste agenter og materiel til Danmark. Det blev startskuddet til en omfattende organisation.

Ordener: Member of The Most Excellent Order of the British Empire 1946, Bronze Star 1948, Kommandør af Dannebrog, Kong Christian X's Erindringsmedalje for Deltagelse i Krigen 1940-45.

56) Gestapo (Geheime Staatspolizei) var et hemmeligt politi i Det tredje rige før og under 2. verdenskrig, oprettet i 1933. Gestapos virksomhed var ikke begrænset af lovbestemmelser, og Gestapo i Danmark havde samme beføjelser som i selve Tyskland. Gestapos danske hovedkvarter var i Shellhuset i København, og der blev oprettet enheder i alle større danske byer, bl.a. Universitetsparken i Århus, Husmandsskolen i Odense og Staldgården i Kolding. Gestapo var ansvarlig for tortur og drab på såvel medlemmer af modstandsbevægelsen som ofte tilfældigt udvalgte personer. Ved Nürnbergprocessen (1945-1946) blev Gestapo som helhed anklaget og dømt for "forbrydelser mod menneskeheden".

57) Vagn og Jørgen Hesseldahl. Vagn Hesseldahl, bror til Jørgen Hesseldahl (1924-2019), (JH s. 7-91)

58) Vanskeligheder med at skaffe kontorer: Fra hovedkontorets første etablering blev der skiftet kontor og foretaget flytning 41 gange på 11 måneder: Århus (6), Aalborg (15), Grenå (2), Hobro (2), igen Aalborg (6), Selde, Sundøre og Roslev i Salling (3), Hadsund (1) og igen Aalborg (6). Det var et stort handicap for arbejdet, da det ofte medførte, at post- og kontaktadresser måtte ændres (JT s. 167-168).

59) Liss. Liss Errboe, f. 1917, gift Richardt (KLE s. 19-46).

60) Tre kurér-piger. Kirsten Kretzschmar, 1925-1998 (Kirsten Bertelsen, Kirsten Døssing), Annie Mouritzen, f. 1925, gift Langberg (KLE s. 231-261) og Gertrud Julie Pedersen, f. Petersen 1921 (KLE s. 79-117)

61) Den lille Generalstab blev oprettet efter tyskernes internering af Hæren den 29. august 1943. Den blev ledet af kaptajn Viggo Hjalf, bistået af unge officerer som kaptajn P.V.T. Ahnfeldt-Møllerup, og skulle organisere hærens officerer og befalingsmænd på baggrund af de nye tilstande. Formålet var at fastholde et kontaktnetværk mellem Hærens officerer. Staben var underlagt general Ebbe Gørtz. Den etablerede relationer til lederne af det illegale arbejde i Danmark, Sverige og England, og den fik placeret officerer på nøgleposter i modstandsbevægelsen.

Den lille Generalstab var repræsenteret i Frihedsrådet – senest i K-udvalget *) – men i marts 1945 kom den i konflikt med dele af Frihedsrådet, samt med faldskærmschefen Ole Lippmann. Striden gjaldt primært våbenfordelingen mellem modstandsgrupperne, og Generalstaben blev mistænkt for at tilgodese Hærens modstandsgrupper gennem våbenforsyninger, mens de ofte kommunistisk dominerede civile sabotagegrupper kom i anden række. Den skæve våbenfordeling bundede i den mistro, der herskede mellem det etablerede Danmark og de kommunistiske cirkler inden for modstandsbevægelsen.

*) K-udvalget (Kommando-udvalget) under Danmarks Frihedsråd blev oprettet juni 1944. Det erstattede Frihedsrådets Militærudvalg, og det skulle lede undergrundshæren under Besættelsen. Blandt medlemmerne var Mogens Fog og Frode Jakobsen, der begge repræsenterede Frihedsrådet, og Flemming Bruun Muus, som repræsenterede SOE. Viggo Hjalf og K. Lundsteen var repræsentanter for hhv. hæren og søværnet. Senere blev Sven Holten repræsentant for det illegale politi.

62) Vagn Bennike (1888-1970). Premierløjtnant 1912, kaptajn 1922, lærer i krigsbygningskunst ved hærens officersskole 1923-45, chef for ingeniørkorpsets 2. bygningsdistrikt 1930, stabschef ved ingeniør-korpset

1930-32, stabschef hos generalinspektøren for ingeniørtropperne 1932-37, oberstløjtnant og chef for 1. pionerbataljon 1937, leder af modstandsbevægelsen i Jylland 1944-45, generalmajor og chef for jydsk-fynske kommando 1945, generalinspektør for ingeniørtropperne 1946, afsked 1953. Chief of Staff for FN's våbenstilstands-organisation i Palæstina 1953-54.

Kommandør af 1. grad af Dannebrog, Dannebrogsmænd og bar en række udenlandske ordener.

63) Forenkling af nedkastningssystemet: Når en egnet plads var fundet, blev positionen opgivet til England, som herefter sendte navnet og kendingssignalet for pladsen (navnet til brug for særmeldingen i radioen, kendingsbogstavet til brug for morsesignalet op til maskinen). Herefter underretning til den pågældende leder og bekræftelse fra ham, før pladsen kunne meldes klar til operation. Når der var kastet på pladsen, skulle den meldes klar til England og proceduren gentages før ny nedkastning. Efter den nye fremgangsmåde bestemte man selv navn og signal som, når en ny plads var fundet, kunde sendes til leder og England samtidig, og efter 48 timer var pladsen operationel. Efter en nedkastning kunne et nyt navn og kendingssignal straks sendes til England og til nedkastningsleder.

64) Hen over pladsen: *Det var en betagende oplevelse, hver gang man stod på en nedkastningsplads og så en stor Halifax tegne sin silhuet mod nattehimmelen. Man havde lyst til at give flyverne deroppe et håndtryk med på vejen. Man følte sig i familie med dem. De var startet fra en fjern plet i England og var fløjet direkte til denne plads, til dette mandskab. Man følte man var led i en stor sammenhæng* (Toldstrup, JT s. 102).

Den samme følelse havde Harold James Watson. Som Flighth Engineer på en Short Stirling maskine havde han deltaget i en række våbennedkastninger til den danske modstandsbevægelse, og lige siden dengang havde hans drøm været en dag at møde nogle af de brave mænd, der havde stået nede i mørket og taget imod containerne med våben og ammunition. Drømmen gik i opfyldelse i 50 året for Danmarks befrielse: Den 4. maj 1995 mødte Watson et antal af de modstandsfolk fra Næstved, der havde stået nede i mørket under en nedkastning ved Saltø Gods. Selvom nedkastningspladserne var så højt klassificerede, at de ikke måtte omtales i eskadrillernes dagbog, men blot var omtalt som TABLE JAM efterfulgt af et trecifret nummer, var det takket være heldige omstændigheder lykkedes at identificere den Royal Air Force maskine og besætning, der natten mellem 30. og 31. marts 1945 havde kastet 24 containere ned til Modstandsbevægelsen i Næstved (SH s. 8-9).

65) Hollingworth havde ved besættelsen den 9. april 1940 været ansat ved den britiske legation i København. Han blev sammen med de øvrige ansatte interneret og sendt hjem.

66) Svend Wagner (1895-1971), medlem af DKP, leder af partiets afdeling i Hellerup og Gentofte. Efter indførelsen af Kommunistloven (efter tysk krav) blev Wagner arresteret den 22. juni 1941, sat i Vestre Fængsel og siden Horserødlejren, hvor han sad indtil den 29. august 1943, da han og en række andre fanger formåede at flygte (CM s. 271). Han blev organisator af modstandsbevægelsens militære afdeling fra oktober 1943, var tilknyttet BOPA og blev medlem af Danmarks Frihedsråds første militærudvalg december 1943 og af dets kommando-udvalg maj 1944. I 1944 indtrådte han i Frihedsrådets M-udvalg, senere K-udvalget (forbindelses-officer for Jylland-Fyn, (HL s. 25)), samt Sabotage-udvalget. Han undgik ved et tilfælde arrestation, da modstandsbevægelsens Københavnsledelse den 28. februar 1945 blev anholdt og sat i Shellhuset.

Ove Høegh-Guldberg

67) Reliefkort, plastisk fremstilling af et landskab. Et kort over Jylland ned til Vejle Fjord i form af 12 fliser à 40 x 40 cm blev sendt som gave til R.A.F.

68) Hans Ebbe Munck (1905-1974) modstandsmand, grønlandsfarer, antikommunist, hofchef og diplomat. Student 1922, cand.polit. 1929.

I 1930'erne udenrigskorrespondent ved Berlingske Tidende, bladets korrespondent i Berlin 1929-31 og i London 1931-35, redaktionssekretær 1935-36, udsendt korrespondent til krigen i Spanien 1936 og til den finske krig 1939-40 og 1941-42. Blev som sådan i 1940 placeret i Stockholm, og kom til at spille en central rolle i forbindelse med den tyske besættelse af Danmark. Kontaktperson til SOE, med en uklar rolle m.h.t. SIS (MI6), samarbejde med den danske militære efterretningstjeneste og senere også Frihedsrådet. Han var redaktør af Dagbladet Information 1945. Han var udenrigspolitisk redaktør ved Berlingske Tidende til 1946. I 1947 gik Ebbe Munck ind i udenrigstjenesten og tjenstgjorde som presseattaché ved den danske ambassade i London 1947, ambassaderåd i Helsingfors fra 1955 og 1959-67 ambassadør i Thailand. Fungerede i sine sidste år som hofchef for dronning Margrethe.

Deltager i Scoresbysund-ekspeditionen 1924, i Charcot-ekspeditionen 1926 og i Courtauld-ekspeditionen til Østgrønland 1935, medleder af dansk Nordøstgrønlands-ekspeditionen 1938-40 og af dansk Pearyland

ekspedition 1947, chef for den danske og den internationale pressedelegation til Grønland under kongeparrets besøg 1952, medstifter af Dansk Ekspeditionsfond 1947, i komitéen for British Northeast Greenland Expedition 1950-53

Tildelt Galathea Medaillen og i 1940 den kongelige fortjenstmedalje i sølv. Ridder af Dannebrog 1948, af 1. grad 1953, Kommandør 1967 og af 1. grad 1973.

69) En engelsk invasion: *I løbet af Foraaret voksede Modstandsbevægelsens Militærgrupper med stor Hast. Grunden hertil var først og fremmest den, at Major Muus ved Juletid 1943 havde bragt Ordre fra London om, at alt skulde være parat til Marts 1944. Der skete imidlertid intet paa dette Tidspunkt* (HL s. 40).

70) Erindringer fra Gedved 1955-1966: *Huse og gårde i og omkring Gedved:*

Peter Jørgensen (Egebjergvej 10), Gunnar Dam Jeppesen (Egebjergvej 4), Herluf Jørgensen (Egebjergvej 28) og Niels Svendsen (Skanderborgvej 15a).

71) Qva min interesse for historie havde jeg det således fint med at få til opgave at holde foredrag om et historisk emne, da jeg gik på studenterkursus. Jeg valgte som emne *vendertogene*, altså samme periode som vakte min historiske interesse, nu om Valdemars og Absalons kamp imod venderne, kulminerende med erobringen af fæstningen Arkona på Rügen og ødelæggelsen af afgudsstatuen af Svantevit i 1168. Jeg var på tidspunktet stærk inspireret af historikeren Erik Arup (1876-1951), og jeg formåede som han at give en levende fremstilling og at holde medkursisternes opmærksomhed fangen i næsten en time.

72) Thorkild Hansen skriver i sin bog *Vinterhavn* (Gyldendal 1972, s. 55): *Tilværelsen degraderer os alle. I ungdommen kører vi rundt om natten og samler nedkastede vaaben. Udmærket. Siden kommer den heroiske tid, hvor vi kører rundt om natten og samler nedkastede 10-cents-stykker.* Ordene var møntet på Jørgen Kristiansen, indehaver af en tømmerhandel og en hardware-shop i Churchill. Han hjalp Thorkild Hansen og Peter Seeberg, da de i 1964 i Canada søgte og fandt Jens Munks vinterhavn i den skæbnsvangre vinter 1620. Tilbage i Danmark var Jørgen Kristiansen før sin emigration med i modstandsbevægelsen som medlem af en modtagergruppe på Roskilde-egnen. Nu kom hans måske væsentligste indtægtskilde fra automater opstillet forskellige steder i Churchill, hvor folk for 10 cent kunne trække et glas appelsinsaft eller en varm kop kaffe eller chokolade.

73) Kastesting, hvert af de sting som sys skråt hen over kanten af et eller flere stykker stof for at hindre kanten i at trevle eller for at sy to stofstykker sammen.

74) Jakob Johannes Bech Nygaard (1911-1988), forfatter. Præliminæreksamen (Horsens) 1927. Mejerilære, militærtjeneste, landbrugskonsulentuddannelse. Fra 1939 heltidsforfatter med et omfattende forfatterskab. Hans debutromanen *Guds blinde Øje* udkom 1941. Boghandlernes Gyldne laurbær 1964.

Bech Nygaard blev i 1946 ekskluderet af Dansk Forfatterforening på grund af sit medlemskab af DNSAP *). Han forsvarede sig ved at sige, at hans kortvarige tilhørsforhold alene havde arbejdsmæssige årsager og lod sig begrunde ud fra et *researchsynspunkt*. Det oplystes, at Jakob Bech Nygaard havde udmeldt sig af DNSAP den 29.8.1943. Som den eneste af i alt 13 forfattere opnåede han i 1948 at få sin sag genoptaget ved en æresret og at blive rehabiliteret. Forfatterforeningen meddelte den 27.6.1949 at Bech Nygaard kunne genindmeldes. [Bech Nygaard blev taget af Gestapo 16.5.1944, samme dag som Horsens-gruppen (OHG s. 32). Det lykkedes ikke at finde ud af hvem, der havde røbet gruppen, og jeg havde en kort tid en grim mistanke om, at arrestationen af Bech Nygaard kunne være et røgslør for en mulig medvirken, indtil jeg læste, at han allerede 29.8.1943 var udmeldt af DNSAP. I min ungdom læste jeg et par af hans bøger. Jeg tror det var *Guds blinde Øje* og *Du blev Træl* fra 1941, men sikker er jeg ikke, men at det ikke var opløftende læsning, mindes jeg ganske tydeligt. Til det forfatterskab har jeg aldrig haft lyst at vende tilbage.]

*) Bovrup-Kartoteket / Hele Landet, Forlaget af 1946, 1. udgave, 1. oplag (2017): Beck, Jakob J. Nygaard. Forfatter, Hundslund St. pr. Odder 24.4.11. – 7.5.42. (s. 277).

75) Harald Sandbæk (1904-1986), teolog. Student Odense 1924, cand.theol. Københavns Universitet 1931. Medstifter af Dansk Samling 1936. Præst for den frivillige danske bataljon i den finske Vinterkrig 1940, sekretær for Ecumenical Refugee Commission i Geneve 1947-49, generalsekretær for den danske kirkes flygtningehjælp 1949-50, residerende kapellan i Vigerslev 1950, sognepræst ved Citadelskirken 1957 og Holmens provst 1962.

Sandbæk var under besættelsen aktiv i modstandsbevægelsen. Deltog i jernbanesabotage og blev i efteråret 1944 anholdt i Hadsten. Han blev tortureret af Gestapo, men undslap hårdt såret fangeskabet i forbindelse med

med det engelske bombardement af Gestapos hovedkvarterer i Universitetsparken i Århus, kom til Sverige og blev præst ved Den Danske Brigade.

Sandbæk var redaktør på værket Den danske Kirke under Besættelsen sammen med N.J. Raid. Han blev Ridder af Dannebrogordenen 1963 og Ridder af 1. grad 1971.

76) Waterdropping: Nedkastning over vand af en ny form for containere, der var vandtætte og sank til bunds, markeret af små dunke eller lign.

Aage Dahl

77) Neuengamme, Peter Langwitz Smith og Informations Forlag, 1. e-bogsudgave 2012

78) Den skandinaviske lejr. Neuengamme ved Hamborg blev i marts og april 1945 benyttet som transitlejr for skandinaviske fanger, der blev hentet hjem af De Hvide Busser.

79) Jørgen Henrik Pagh Barfod (1918-2015), marinehistoriker, leder af Museet for Danmarks Frihedskamp 1940-45 i perioden 1971-1987. Under Besættelsen medlem af modstandsgruppen Holger Danske. Anholdt af Gestapo i december 1944 og 14. januar 1945 deporteret fra Vestre Fængsel til Neuengamme. Han har beskrevet de forfærdelige forhold, som herskede i kz-lejren og især på udekommendoen Dessauer Ufer i bogen *Helvede har mange navne*. Den 20. april 1945 blev han sendt hjem med en af de sidste af De Hvide Busser, som Røde Kors stod for.

80) Niels Ebbesen (1308-1340) var lavadelsmand og blev nationalhelt, da han dræbte grev Gerhard af Holsten i Randers 1. april 1940. Det var i den kongeløse tid, hvor Danmark var pantsat, og drabet blev et signal til oprør mod de tyske panthavere.

I Storegade i Randers ses byens største bevarede bindingsværkshus i tre etager, hvor drabet ifølge myten fandt sted. På anden sal står den ene af lugerne åben, stadig ifølge myten til det værelse, hvor Grev Gert blev slået ihjel, og lugen skal være åben for at sikre, at grevens ånd kan komme ud, idet en del af historien går på, at ulykker og uheld vil regne ned over Randers, hvis lugen nogensinde lukkes. Så vidt jeg husker, var den skrøne vi blev fortalt, at lugen ikke *kan* lukkes.

Som kuriosum skal nævnes, at da vi skoleudflugtsdeltagere i samlet trop gik ned ad gaden, så mødte vi helt bogstaveligt *en passant* min kusine Ellen, der boede i Randers og var ude at gå tur sammen med en veninde.

81) Skuespillet Niels Ebbesen. Præsten og forfatteren Kaj Munk skrev i 1942 skuespillet *Niels Ebbesen*, som besættelsesmagten forbød at udgive og opføre (først opført 1945). Den 4. januar 1944 blev Kaj Munk afhentet af Gestapofolk i præstegården i Vedersø og ført til Hørbylunde Bakker ved Silkeborg, hvor han blev likvideret med 3 pistolskud og døde knap 46 år gammel.

82) Hvidsten Gruppen Udover Axel Holms bog er der skrevet flere andre bøger om Hvidsten-gruppen, f.eks. Jørgen Røjels *Modstandsgruppen Hvidsten* (1984) og *Hvidsten-gruppen som Barner Andersen oplevede den* / Peter Laursen (1985 - 2 bind, video, lydband), og i 2012 blev gruppens historie i dramatiseret form fortalt i filmen *Hvidsten Gruppen*.

Viveke Goddard

83) 10 ud af 120 mand: 3 Bispebjerg, 3 Gentofte, 3 Glostrup og 1 Århus.

84) Wennergrens institut. Wennergrens institut för Experimentell Biologi

85) Bent Lexner var ikke kedelig, og jeg har tilbragt mange fornøjelige timer sammen med ham på vagter i Blodbanken. I stille perioder blev der spillet "blodbank-mousel" på nr. 18 (vagtværelset), og ellers husker jeg specielt en tur i Nyhavn, hvor Bent var med. Jeg tror det var på Cap Horn, der ved bordet ved siden af vort sad et par sømænd, som snakkede spansk eller portugisisk. Bent begyndte at snakke med dem, og der må have været et par gloser, de forstod, for de virkede interesserede, men det var "skraldespansk" Bent snakkede, og i den "samtale" fik søfolkene ikke et ben til jorden.

Jeg har ikke siden haft kontakt til Bent, men jeg har anskaffet og læst Anna-Lise Bjergager: *Det gælder dit liv. Bent Lexner om jødedom og eksistens*, Kristelig Dagblads Forlag 2015.

86) Elin Fog. På D-dag den 6. juni 1944 fik Fog i hast fragtet sin kone og sønnen Jørgen til Sverige, efter at Gestapo nogle dage forinden havde forsøgt at arrestere Elin Fog på hendes arbejdsplads. . . . Elin og Jørgen Fog blev gemt i skroget på et kulkib på vej til Stettin og ud for Falsterbo overgivet til den Svenske kystvagt (MM s. 98).

87) Gregers Ulrik Nørby (1901-1968). Student 1920, lægevidenskabelig eksamen 1928, disputats 1935 (Om amylasen i blod og urin, dens udskillelse gennem nyrerne), overlæge på Marselisborg Hospital i Århus 1937 (medicinsk-epidemisk afdeling). Professor i epidemiske sygdomme 1952 og i klinisk medicin 1956.

88) Bente havde også været laborant på K.A.S. i Glostrup. Hun var blevet gift med Arne Bruun fra holdet før mit, men Arne var desværre død af kræft i en alt for ung alder.

89) Erik Pontoppidan, f. 1947. Student 1966, uddannet bibliotekar, men i mange år beskæftiget i IT-branchen. Første gang jeg mødte Erik var, da han omkring 1970 ved et møde i Dansk Fjeldvandrerklub fortalte om en natlig (og forbudt) bestigning af Keopspyramiden i Gisa. Jeg husker, at jeg var ret imponeret. Han blev i oktober 1978 valgt ind i klubbens bestyrelse. Samme år afgik Bamma (suppleant i Grønlandsudvalget) og jeg (kasserer) begge efter tur (5 år i bestyrelsen).

Litteratur

(fra internettet)

Hvor der ikke er en direkte henvisning til en kilde, er stort set alle oplysningerne fundet på internettet. Udover da.wikipedia.org har Dansk Biografisk Leksikon, danmarkshistorien.dk Aarhus Universitet og Gyldendals online leksikon Den Store danske været vigtige kilder, men altid gengivet i en forkortet og opstrammet form.

(fra egen bogreol)

- NB** Blædel, Nic. (1945): **Forbrydelse og dumhed** Bind I og II. Spektrum 1963
- EM** **5 Aar Besættelsen i Billeder**. Berlingske 1941 (Indledning Poul Nørlund, tekst Ernst Mentze). 2. udgave 1955 (Forord Gudrun Fiil)
- KLE** Engberg, Kathrine Læsøe: **Modstandskvinder**. 1. udgave, 2. oplag. People's Press 2009
- SOG** Gade, Sven Ove: **Toldstrup**. En biografi om en modstandshelt. Gyldendal 2011
- VG** Goddard, Viveke m.fl.: **Den Danske Brigade i Sverige 1943-1945, Sanitetskompagniet**. Den Danske Brigadeforening (Danforce) 1995
- TH** Harder, Thomas: **Anders Lassens krig**. 1. udgave, 2. oplag. Informations Forlag 2010
- JH** Hesseldahl, Jørgen: **I Toldstrups tjeneste**. En jydsk students eventyr 1943-1945. Frihismuseets Venners Forlags Fond (1994)
- AH** Holm, Axel: **Hvidsten Gruppen** (1945). 2. udgave. Lindhardt og Ringhof Forlag 2012
- OHG** Høegh-Guldberg, Ove: **En familie under besættelsen**. 1. udgave, 1. oplag. Dixit Forlag 1985
- JK** Kaiser, Jens: **En tolder ved navn Toldstrup** – Fortjent biografi om en kontroversiel tolder. Anmeldelse af Sven Ove Gade: Toldstrup i Zise (35. årgang / 2012 / nr. 1)
- PL** Laursen, Peter: **Europas bedste nedkastningschef – Toldstrup**. Forlaget Hellas 1985
- HL** Lefèvre, Halfdan: **Mændene i Danmarks Frihedsraad**. 1. oplag. Vilhelm Priors Forlag 1945
- CM** Madsen, Carl: **Vi skrev loven**. Stig Vendelkærs Forlag 1968
- MM** Møller, Morten: **Mogens Fog 1. Fra modstandshelt til landsforræder og Mogens Fog 2. Den røde rektor** En biografi. Gyldendal 2009
- SM** Mørch, Søren: **24 Statsministre**. 2. udgave, 3. oplag. Gyldendal 2000
- KP** Pedersen, Knud: **Churchill-Klubben**. Fotografisk optryk af 1. udgave 1945. Lindhardt og Ringhof Forlag 2012
- HP** Poulsen, Henning: **Besættelsesårene 1940-1945**
- OS** Sohn, Ole (1992): **Fra Folketinget til celle 290**. 6. udgave, 1. oplag. Forlaget Sohn 2011
- SH** Schrøder, Hans A. – Henriksen, Anders D.: **Table Jam 231** Våben til Modstandsbevægelsen. Forlaget Devantier 2012
- JT** Toldstrup, Jens (1947): **uden kamp - ingen sejr**. 3. oplag. Stig Vendelkærs Forlag 1963
- BK** 16/1 2014: **Bovrup-Kartoteket / Hele landet**. 1. udgave, 1. oplag. Forlaget af 1946, 2017